

Οι αντιφάσεις των γενικών αρχών του Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων (Ν. 1851/1989): Αυτοαναίρεση και αδιέξοδα*

ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΛΟΥΡΗΣ

Γενικές αρχές του Κώδικα βασικών κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Γενικές αρχές

Άρθρο 1

Σκοπός της εκτέλεσης των στερεοτυπών της ελευθερίας ποινών

1. Η εκτέλεση των ποινών αποβλέπει στην αγωγή των κρατουμένων και στην κοινωνική τους επανένταξη.

2. Η μεταχείριση των κρατουμένων πρέπει να τείνει στην επίτευξη του παραπάνω σκοπού.

Άρθρο 2

Μεταχείριση κρατουμένων

Η μεταχείριση των κρατουμένων πρέπει να μην είναι ταπεινωτική και να γίνεται με τρόπο ώστε να αμβλύνονται οι δυσμενείς συνέπειες της στέρησης της ελευθερίας, να διασφαλίζεται ο σεβασμός της αξιοπρέπειας των ανθρώπων και να ενθαρρύνεται ο αυτοσεβασμός και η ανάπτυξη του αισθήματος ευθύνης, με την επιφύλαξη των αναγκαίων μέτρων για την εξασφάλιση της ομαλής λειτουργίας των καταστήματος κράτησης.

Άρθρο 3

Ισότητα μεταχείρισης

Απαγορεύεται κάθε διάκριση στη μεταχείριση των κρατουμένων και ιδίως εκείνη που βασίζεται στη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τις ιδεολογικές πεποιθήσεις. Επιτρέπεται, όμως, βάσει επιστημονικών κριτηρίων, η διαφορετική μεταχείριση των κρατουμένων κατά κατηγορίες, όπως ορίζει ο νόμος.

Άρθρο 4

Νομιμότητα της εκτέλεσης

Η μεταχείριση των κρατουμένων γίνεται όπως ορίζει ο νόμος και οι κανονιστικές πράξεις που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή του.

Άρθρο 5

Βασικά δικαιώματα κρατουμένων

1. Οι κρατούμενοι δεν εμποδίζονται, λόγω της στέρησης της ελευθερίας τους, στην άσκηση των δικαιωμάτων που τους αναγνωρίζει ο νόμος. Όταν αδυνατούν να ασκήσουν ένα δι-

καίμα αυτοπροσώπως, μπορούν να το ασκήσουν με αντιπρόσωπο.

2. Σε περίπτωση παρανομης ενέργειας σε βάρος των κρατουμένων ή προσβολής των δικαιωμάτων τους από οποιοδήποτε μέλος του προσωπικού των καταστημάτων κράτησης, οι κρατούμενοι έχουν το δικαίωμα να προσφεύγουν εγγόφως και χωρίς καθυστέρηση στην ιεραρχικά προϊσταμένη σωφρονιστική αρχή και, στη συνέχεια, στο δικαστήριο εκτέλεσης των ποινών.

3. Η διεύθυνση των καταστήματος υποχρεούται να διαβιβάζει χωρίς καθυστέρηση κάθε αναφορά ή επιστολή κρατουμένου απευθυνόμενη προς οποιαδήποτε δημόσια αρχή, χωρίς να λαμβάνει γνώση του περιεχομένου της.

4. Όλοι αδιακρίτως οι κρατούμενοι, ημεδαποί και αλλοδαποί, απολαύνουν, κατά το Σύνταγμα και τους νόμους, ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης και τους εξασφαλίζεται, κατά το δυνατόν, η άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων από λειτουργό του θρησκεύματος ή του δόγματος στο οποίο ανήκουν.

Άρθρο 6

Υποχρεώσεις και περιορισμοί των κρατουμένων

1. Οι κρατούμενοι δεν έχουν άλλες υποχρεώσεις ούτε πάρκεινται σε άλλους περιορισμούς εκτός από αυτούς που προβλέπονται ωράτα στους νόμους και στις κατ' εξουσιοδότησή τους εκδιδόμενες κανονιστικές πράξεις.

2. Ως γενική υποχρέωση έχουν να συμμορφώνονται προς τις οδηγίες των σωφρονιστικών υπαλλήλων, εκτός αν είναι προδήλως παράνομες, και να συνεργάζονται πρόσθιμα με αιτούς για την εξασφάλιση της τάξης, της ασφάλειας και της καλύτερης δυνατής κοινής διαβίωσης μέσα στο κατάστημα κράτησης.

Άρθρο 7

Καθήκοντα της Πολιτείας πριν και μετά την αποφυλάκιση

Η Πολιτεία έχει καθήκοντα να μεριμνά, πριν και μετά την αποφυλάκιση, για την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων και ειδικότερα για την προσαρμογή τους στο κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον, τη συμπλήρωση της διαπαιδαγώγησής τους και την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

* Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί τμήμα διπλωματικής εργασίας που υποβλήθηκε στο μεταπτυχιακό τμήμα του Τομέα Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών του Τμήματος Νομικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με θέμα: «Το σωφρονιστικό πρόβλημα στην Ελλάδα και ο Κώδικας βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων: Ουσιαστική πρόταση για την επέλυση του προβλήματος ή συνεισφορά στη διαιώνισή του»;

A. Λόγοι επιλογής των γενικών αρχών

KΑΘΕ παρατήρηση επί των επιμέρους διατάξεων του Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων (στο εξής: KMετΚ) προϋποθέτει συμφωνία και αποδοχή των διατάξεων που προδίδονται το ιδεολογικό τους στίγμα, μέσα από την ανακάλυψη των αρ-

χών στις οικογένειες, υιοριζεται και βασει των οποίων λειτουργεί το προτεινόμενο πρότυπο εκτέλεσης – έκτισης των ποινών κατά της ελευθερίας. Αναφέρομαι στις διατάξεις που φινεύωνται τις αντιλήψεις των συντακτών του KMετΚ και του νομοθέτη για το πρόβλημα, τους τρόπους αντιμετώπισής του, και θεσπίζουν τα όρια (εγγυήσεις) μέσα στα οποία αναλαμβάνεται το σχετικό εγχείρημα. Πρόκειται για τα επτά άρθρα των γενικών αρχών που

διατυπώνονται στο πρώτο κεφάλαιο του ΚΜΕΤΚ, δηλαδή για το τμήμα του που έχει απήχηση σε κάθε συγκεκριμένη ειδική διάταξη, καθοδηγεί την ερμηνευτική προσπάθεια και βοηθά στην κατανόηση του κειμένου ως συνόλου.^{1,la}

Από την άποψη αυτή, ενδιαφέρει μό-

προς επίρρωση ή αποδυνάμωση των προβαλλόμενων από άλλες πλευρές επιχειρημάτων.

Αν διαπιστωθεί συμφωνία με τις γενικές αρχές του ΚΜΕΤΚ, μπορεί στη συνέχεια να εξεταστεί αν στις ειδικές ρυθμίσεις οι προβλέψεις του ανταποκρίνονται

νο η κοινωνική πραγματικότητα που ο ΚΜΕΤΚ καλείται να ρυθμίσει, ενώ απορρίπτεται κάθε ενδεχόμενο αντίστροφης λειτουργίας του (προσδιοριστικής –διαπλαστικής αντί ρυθμιστικής – «αναγνωριστικής»). Επομένως, δεν έχει σημασία και η σύγχριση των ρυθμίσεών του με άλλα ανάλογα, προγενέστερα ή σύγχρονα κείμενα, είτε έχουν αντίστοιχη τυπική ισχύ (νόμοι) είτε είναι απλές κατευθυντήριες οδηγίες (χανόντες διεθνών οργανισμών, όπως ΟΗΕ και Συμβούλιο της Ευρωπής). Το μόνο που θα εξεταστεί είναι η εξέλιξη των γενικών αρχών, από την αρχική τους διατύπωση στη νομοπαρασκευαστική επιτροπή (αδημοσίευτο κείμενο, στο εξής α.κ.), στο προσχέδιο 1987 (στο εξής προσ.), στο σχέδιο 1988 (στο εξής σχ.) και μέχρι την ψήφιση του νομοσχεδίου 1989 (στο εξής σ.ν.) ως ΚΜΕΤΚ. Ακόμη θα χρησιμοποιηθούν, όπου κρίνεται ότι μπορούν να συμβάλουν, οι δύο εισηγητικές εκθέσεις, της νομοπαρασκευαστικής επιτροπής (εισ.εκ.επ.) και του Υπουργού Δικαιοσύνης (εισ.εκ.υπ.) και τα ανεπίσημα πρακτικά (αν.π.) των συνεδριάσεων της νομοπαρασκευαστικής επιτροπής.² Τέλος, προσφυγή σε άλλες διατάξεις του ΚΜΕΤΚ (εκτός των γενικών αρχών) θα γίνει:

α. στις περιπτώσεις που τα εξεταζόμενα άρθρα των γενικών αρχών «αναφέρονται» σε αυτές, και

β. όταν θεωρείται ότι συντρέχει λόγος (αυτο-)ελέγχου της υποστηριξιμότητας των απόψεων που διατυπώνονται και

στο πνεύμα που τον διέπει και ακόμη αν προσφέρονται για την υλοποίηση των στόχων που διακηρύσσονται από την αρχή. Σε περίπτωση διαφωνίας «επί της αρχής», αποκλείεται κάθε διαπραγμάτευση στη συνέχεια. Η όλη προσπάθεια πρέπει να στραφεί στην κινητοποίηση για άσκηση πίεσης, ώστε να διαμορφωθεί ένα «άλλο» γενικό πλαίσιο στην επιθυμητή κατεύθυνση. Κάθε άλλη τακτική συμβάλλει στην αποδοχή ενός εγχειρήματος μη αποδεκτού!

Θα εξεταστεί, λοιπόν, η γενική τοποθέτηση και άποψη που «προβάλλει» το κείμενο του ΚΜΕΤΚ, όπως προκύπτει (κυρίως) από τα επτά πρώτα άρθρα του. Αυτό δεν σημαίνει ότι θα επιχειρηθεί λέξη προς λέξη ανάλυσή τους. Απλώς θα «αναζητηθεί» η προτεινόμενη απάντηση στο σωφρονιστικό πρόβλημα, που εντοπίζεται σε τρεις βασικούς (διαπλεκόμενους) άξονες:

- στον προσδιορισμό του σκοπού της εκτέλεσης των ποινών κατά της ελευθερίας, όπου εμπεριέχεται και ο σκληρός πυρήνας της απάντησης που προκρίνεται,
- στις μεθόδους επιδίωξης αυτού του σκοπού, όπου εξειδικεύονται οι προτεινόμενες λύσεις, και
- στα όρια μέσα στα οποία κρίνεται σκόπιμο να επιχειρηθεί η σχετική προσπάθεια, όπως διαφαίνονται στις εγγυήσεις που θεσπίζονται υπέρ των κρατουμένων και περί μη επέμβασης του κρατικού σωφρονιστικού μηχανισμού.

B. Η παραγωγή των γενικών αρχών

Σχετικά με τη διαμόρφωση του πρώτου άρθρου, παρατηρείται ότι αρχικά αφορούσε την εκτέλεση των στερητικών της ελευθερίας κυρώσεων (α.κ., προσ.), δηλαδή και των ποινών και των μέτρων ασφαλείας.³ Στο ά. 1 παρ. 1 σχ. για πρώτη φορά παραλείπονται τα μέτρα ασφαλείας και ο όρος «κυρώσεις» αντικαθίσταται από τον όρο «ποινές». Για την αλλαγή αυτή, που διατηρήθηκε μέχρι και την ψήφιση του ΚΜΕΤΚ, δεν δόθηκε καμία εξήγηση, παρά το ότι περιορίζει το ρυθμιστικό πεδίο του. Ισως πρόκειται για παραδοχή της ετερότητας των μέτρων ασφαλείας σε σχέση με τις ποινές (τα πρώτα έχουν θεραπευτικό προσανατολισμό και δεν σκοπούν τον κολασμό για το διαπραγμάτευση έγκλημα, όπως η ποινή, αλλά την καταπολέμηση της επικινδυνής ψυχικής κατάστασης του δράστη εγκλήματος ή την προφύλαξη της κοινωνίας από αυτήν).⁴

Για τον καθορισμό του σκοπού της εκτέλεσης των ποινών κατά της ελευθερίας (ά. 1 παρ. 1), η επιτροπή προβληματίστηκε, αφού υπήρχαν διαφωνίες ως προς το αν έπρεπε να αναφέρεται η βελτίωση του κρατουμένου και η προστασία της κοινωνίας. Στην 4η συνεδρίαση (αν.π. 20.10.1983) παρουσιάστηκε η διατύπωση «η εκτέλεση ... αποβλέπει κυρίως στην αγωγή και στην προσαρμογή των κρατουμένων στην κοινωνία, καθώς και στην προστασία της κοινωνίας». Από τη συζήτηση που είχε προηγηθεί (3η συν. αν.π. 12.10.1983), φαίνεται ότι ο όρος «βελτίωση» αμφισβήτηκε από μερικά μέλη της επιτροπής που θεωρούσαν ότι δεν πρέπει να χρησιμοποιηθεί καθόλου, και αρχικά αντικαταστάθηκε με το (ισοδύναμο του;) «αγωγή και προσαρμογή στην κοινωνία». Μάλιστα διατυπώθηκε η άποψη ότι η αγωγή είναι ο τρόπος με τον οποίο επιδιώκεται η επανένταξη. Τελικά, στο προσ. ως σκοπός της εκτέλεσης των ποινών κατά της ελευθερίας προτιμήθηκε η αγωγή και η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων (και έμεινε ο ίδιος έως την ψήφιση).

Στη διαμόρφωση της παρ. 2 του ά. 1 παρατηρείται μια σημαντική εξέλιξη. Ενώ αρχικά (α.κ.) θεμελίωνε δικαίωμα των κρατουμένων να τυγχάνουν μεταχειρίσεως που να τείνει στην επίτευξη του σκοπού του ά. 1 παρ. 1 και διατηρήθηκε έτοις στο προσ. και στο σχ., άλλαξε στο σ.ν. και τελικά ψηφίστηκε ως θητικό καθήκον της διοίκησης: η μεταχείριση των κρατουμένων πρέπει να τείνει στην επίτευξη του σκοπού της εκτέλεσης.

Το ά. 2 άλλαξε επίσης μορφή και στερηθήκε του τίτλου που είχε πριν δοθεί το προσ. στη δημοσιότητα: σεβασμός της ανθρώπινης αξίας των κρατουμένων και αναμόρφωσή τους. Πρώτα διαγράφηκε ο όρος «αναισιόφωση» και στη συνέχεια δ-

λος ο τίτλος. Στο προσ. έγινε απλή αναδιάταξη των παραγράφων και στο σχέδιο δεν επήλθε καμία αλλαγή. Όμως, στο σ.ν. και στο τελικό κείμενο το άρθρο συμπτύχθηκε σε μία μόνη παράγραφο (έναντι τεσσάρων που είχε αρχικά), στην οποία δεν περιλήφθηκαν οι διατυπώσεις που πρόβλεπαν τη μείωση των διαφορών στις συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων με τις αντίστοιχες του ελεύθερου βίου και την ανάπτυξη της θέλησης και των ικανοτήτων των κρατουμένων (η πρώτη μάλλον ως μη πραγματοποίησιμη, η δεύτερη μάλλον ως περιττή).

Το ά. 3 (ισότητα μεταχείρισης) δεν γνώρισε ουσιαστικές αλλαγές. Απλώς στη διατύπωση του α.κ. προστέθηκαν τα κριτήρια «περιουσία» και «ιδεολογικές πεποιθήσεις», χωρίς αυτό να έχει ιδιαίτερη σημασία, αφού η απαρίθμηση των κριτηρίων ήταν από την αρχή ενδεικτική.

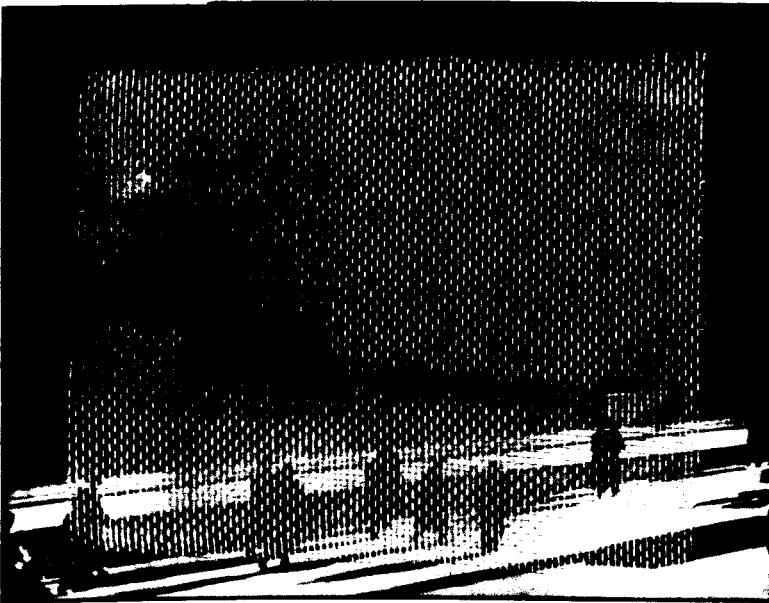
Η αρχή της νομομάτητας της εκτέλεσης (ά. 4) αρχικά είχε διατυπωθεί ως υπαγωγή της μεταχείρισης στους ορισμούς του (τυπικού) νόμου, των προεδρικών διαταγμάτων που εκδίδονται με νομοθετική εξουσιοδότηση και των κανονισμών (α.κ.). Στη συνέχεια «διευκρινίστηκε» ότι και οι κανονισμοί εκδίδονται μετά από νομοθετική εξουσιοδότηση (προσ. και σχ.) και στο δ.ν. το άρθρο πήρε την τελική του μορφή, ώστε η μεταχείριση να προσδιορίζεται από τον (τυπικό) νόμο και τις κανονιστικές διοικητικές πράξεις. Προφανώς, εννοούνται τα κανονιστικά διατάγματα ειδικής νομοθετικής εξουσιοδότησης που σύμφωνα με το ά. 43 παρ. 2 του Συντάγματος εκδίδονται (κυρίως) από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, αλλά και από άλλα όργανα της διοίκησης, στο πλαίσιο της δευτερογενούς κανονιστικής τους αρμοδιότητας. Ο ίδιος ο ΚΜετΚ προβλέπει έκδοση τέτοιων κανονιστικών πράξεων σε αρκετές περιπτώσεις (π.χ. ά. 15, 18, 38, 50, 58) και διευκρινίζει ότι οι αναφερόμενοι κανονισμοί εκδίδονται με προεδρικά διατάγματα μετά από πρόταση του Υπουργού Δικαιοσύνης (ά. 121 παρ. 2).

Κατά τη συζήτηση του ά. 5 (βασικά δικαιώματα των κρατουμένων) η νομοπαρασκευαστική επιτροπή αντιμετώπισε δύο κυρίως προβλήματα (5η συν. αν.π. 1.11.1983):

- αν οι κρατούμενοι σε περίπτωση προσβολής δικαιωμάτων τους θα αναφέρονται διαδοχικά ή παράλληλα στη διοίκηση (στον Υπουργό Δικαιοσύνης, που αναφέρεται ως η προϊστάμενη αρχή της διεύθυνσης των σωφρονιστικού καταστήματος) και στη δικαιοσύνη (δικαστήριο εκτέλεσης ποινών - προσωρινά στο δικαστικό συμβούλιο), και
- πώς θα δοθεί στους κρατούμενους η δυνατότητα να αναφέρονται στις δημόσιες

αρχές αμέσως και όχι μέσω του Υπουργού Δικαιοσύνης.

Ως προς το πρώτο θέμα αρχικά προτιμήθηκε η προσφυγή των κρατουμένων να είναι παράλληλη (α.κ. και προσ.). Στο σχ. το δικαστήριο μεταβλήθηκε σε όργανο δευτεροβάθμιας κρίσης της προσφυγής

των κρατουμένων στη διοίκηση! Στο σ.ν. προτιμήθηκε η λύση της διαδοχικής προσφυγής.

Ως προς το δεύτερο θέμα, από την αρχή ως το τέλος θεωρήθηκε άσκοπη η αναφορά της συγκεκριμένης προϊστάμενης σωφρονιστικής αρχής και προβλέφθηκε η υποχρέωση της διεύθυνσης του καταστήματος κράτησης να διαβιβάζει κάθε αναφορά ή επιστολή κρατουμένου προς «οποιαδήποτε αρχή» (α.κ. και προσ.) και «οποιαδήποτε δημόσια αρχή» (σχ., σ.ν., ΚΜετΚ), χωρίς να λαμβάνει γνώση του περιεχομένου τους.

Το ά. 6 (υποχρεώσεις και πειριοδισμοί των κρατουμένων) παρακολούθει στην παρ. 1 την εξέλιξη του ά. 4. Επίσης «ανακαλεί» την αρχική επιλογή αναγωγής των σωφρονιστικών υπαλλήλων σε «λειτουργούς» (παρ. 2), που άντεξε μέχρι και το σχ.

Τέλος, το ά. 7 (καθήκοντα της πολιτείας πριν και μετά την αποφύλακση) είχε διατυπωθεί με τέλειως διαφορετική μορφή και με τίτλο «Συνεργασία στην κοινωνική επανένταξη». Αναφερόταν στη συνεργασία διαφόρων κρατικών υπηρεσιών και στη συνδρομή δημοσίων οργανισμών, ιδιωτικών φορέων και του κοινού. Όμως, από την 6η συν. (16.11.1983), διατύπωθηκε με τρόπο που προσέγγιζε αρκετά και το κείμενο του προσ. και το τελικό κείμενο του ΚΜετΚ (αλλαγές στη σειρά των λέξεων).

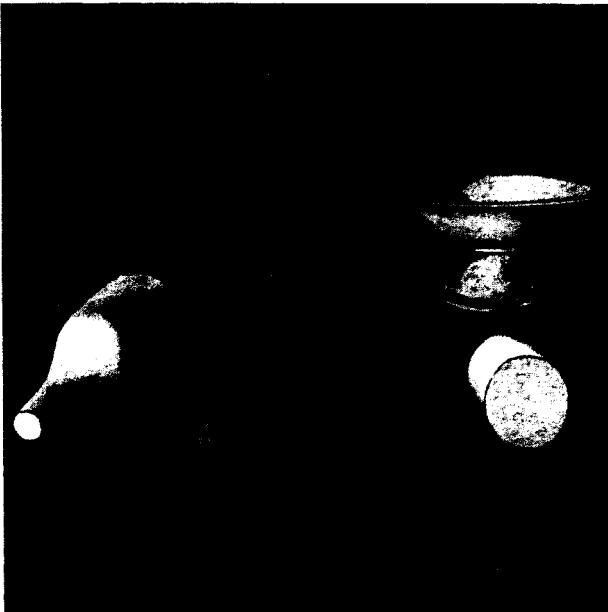
Γ. Σύνθεση και αποσύνθεση

α. Η κοινωνική επανένταξη: η παγίδα τοποθετείται

Στο σημείο αυτό και με βάση το τελικό κυρίως κείμενο του κώδικα, πρέπει να εξεταστεί το πρότυπο αντιμετώπισης των κρατουμένων που εισηγείται ο ΚΜετΚ.

Στην απάντηση μπορεί να συμβάλει σημαντικά η επιλογή του σκοπού της εκτέλεσης των ποινών κατά της ελευθερίας: αγωγή των κρατουμένων και κοινωνική επανένταξή τους (ά. 1 παρ. 1). Η επιλογή αυτή πρώτα από όλα αποκαλύπτει ποιο ερώτημα έθεσαν ως αφετηρία του προβληματισμού τους οι συντάκτες του κειμένου (το οποίο αποδέχθηκε ο νομοθέτης): τιμωρηση (δίκαιη ανταπόδοση) ή αναπροσαρμογή (κοινωνική επανένταξη); [βλ. και Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1987, σελ. 91]. Η προτίμηση στο δεύτερο σκέλος της ερώτησης είναι αναμφισβήτητη. Επομένως, κάθε κρατούμενος (εν. κατάδικος) υποβάλλεται σε (κοινωνική, φυσική, πνευματική, θρησκευτική) αγωγή (ά. 41 – 44 ΚΜετΚ, παρ. 34 εισ.εκ.επ.) κατά τη διάρκεια του εγκλησμού του σε κάποιο κατάστημα κράτησης, ώστε να επανενταχθεί κοινωνικά μετά την απόλυτη του από αυτό (οριστική ή με όρους). Τα ξητήματα που συνήθως τίθενται σε σχέση με την κοινωνική επανένταξη είναι αν ο κρατούμενος θεωρείται υποκείμενο συστατικό της κατάστασης ή εξωτερικό αντικείμενό της, αν η επανακοι-

νείς είτε όχι τι είναι η αξιοπρέπεια του ανθρώπου, η φοάση σημαίνει: Δεν μπορεί κανείς να παραβιάσει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, αυτό δεν γίνεται (...) [Όμως] τίποτα δεν είναι πιο εύκολο απ' το να παραβιάσει κανείς την αξιοπρέπεια του ανθρώπου (...)

νωνικοποίηση αποτελεί δικαίωμα του κρατουμένου ο οποίος θα καθοδίζει το περιεχόμενό του (Πανούσης, 1989, σελ. 19, 75) και αν συμβιβάζεται ο σκοπός της (υποχρεωτικής) κοινωνικής αποκατάστασης ή αναπροσαρμογής ή επανένταξης (βλ. Λαμπροπούλου, 1987, σελ. 115) με το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (σύγκρουση που παρουσιάζεται και σε υπερεθνικά κείμενα: Αλεξιάδης, 1986, σελ. 3 – 4, 1988, σελ. 111. βλ. και Δασκαλάκη, 1981, σελ. 34 – 35). Η προβληματική αυτή σχετίζεται και με την αποδοχή αξιώσης του κρατουμένου να επανακοινωνικοποιηθεί, αξίωση που αποδέει από την αρχή του κοινωνικού κράτους, η οποία απαιτεί κρατική πρόνοια και φροντίδα για μέλη κοινωνικών ομάδων (οτις οποίες περιλαμβάνονται και οι κρατούμενοι), που δυσκολεύονται στην προσωπική και κοινωνική τους ανάπτυξη εξαιτίας προσωπικών αδυναμιών ή προσωπικής ευθύνης ή ανικανότητας ή κοινωνικής αποδοκιμασίας (Bemmann, 1989).

Θα μπορούσε κανείς να απαντήσει αφοπλιστικά:

«Όσο ασαφέστερα γράφει ή μιλάει κανείς, τόσο περισσότερο καιρό μένει κρυμμένο το φέμα που υπάρχει στο μναλό του (...) Μια ενδιαφέρουσα ασάφεια είναι η εξής φράση [από το ά. I του δυτικογερμανικού Συντάγματος, αντίστοιχο με το ά. 2 παρ. I του ελληνικού]: η αξιοπρέπεια του ανθρώπου είναι απαραβίαστη (...) Είτε ξέρει κα-

Οι εμπνευστές αυτού των ισχυρισμού θα έπρεπε να εξηγήσουν τι είναι η αξιοπρέπεια του ανθρώπου, να αναφέρουν συγκεκριμένα με ποιες πράξεις θίγεται, θα έπρεπε να οφίσουν ποινές για την παραβίασή της (...) Δεν μπορεί να επαφίεται κανείς στα όσα λέει το Σύνταγμα. Το Σύνταγμα λέει φέματα» (Ράουτερ, 1982, σελ. 37 – 38, 42: βλ. και Μαργαρίτη – Παρασκευόπουλο, 1984, σελ. 321).

Όμως τα πρόγραμμα δεν είναι τόσο απλά: Το θέμα συναρτάται με τις «διεκδικήσεις δικαιοδοσίας» επί των κρατουμένων, που προβάλλουν από τη μια πλευρά η δικαιοτική εξουσία και από την άλλη το συνονθύλευμα των ειδικών της ανθρώπινης συμπεριφοράς (με δυο λόγια: μερικών από τους διαχειριστές της ανθρώπινης ζωής για λογαριασμό της εξουσίας: βλ. και Beap, 1976, σελ. 143 επ.).

Αλλά, εκτός αυτού, το θεμελιώδες σωφρονιστικό δίλημμα αναφέρεται στους δύο πόλοις θεωριών δικαιολόγησης της ποινής (και της ποινής κατά της ελευθερίας). Από τη μια πλευρά η ποινή θεωρείται αυτοσκοπός, από την άλλη της προσδίδεται αφελιμιστικός χαρακτήρας (βλ. Jones, 1981, σελ. 17 επ.). Αυτοί οι δύο πόλοι συνήθως εμπλουτίζονται με στοιχεία ορθολογισμού και ανθρωπισμού (βλ. ενδεικτικά Μαργαρίτη – Παρασκευόπουλο, 1984, σελ. 28 – 36, Κουράκη, 1985, σελ. 6 – 10, 236 – 243, Lenckner, 1982, σελ. 1 – 3, Kaiser, 1982, σελ. 833 – 836, και Κόγκαν, 1988, σελ. 46, που θεω-

ρεί ότι τιμωρητικός, αποτρεπτικός και αναμορφωτικός σκοπός πρέπει να συνηπάρχουν για να μπορεί να θεωρηθεί «πολνή» ένα ποινικό μέτρο).

Έχει επισημανθεί ότι όλες αυτές οι θεωρίες αποτέλουν μυθοπλαστικές ιδεολογίες και νομιμοποιητικές κατασκευές της ποινής και της φυλακής (Παππάς, 1986, σελ. 233 επ., 249 – 250, 263 επ., 286, Δασκαλάκης, 1988α, σελ. 44 επ., Τσαλίκογλου, 1989, σελ. 172 επ.). Ακόμη παρατηρείται ότι δεν μπορούν να δώσουν πειστικές απαντήσεις σχετικά με τη δικαιότητα και την αναγκαιότητα της ποινής κατά της ελευθερίας (Γιωτοπούλου – Μαργαροπούλου, 1989) και ότι τα ερευνητικά δεδομένα θέτουν υπό αμφισβήτηση την υποστήριξή τους (Λαμπροπούλου, 1987, σελ. 115 – 122).

Το δίλημμα τιμώρηση – αναπροσαρμογή κατά την εκτέλεση της ποινής κατά της ελευθερίας είναι απορροσανατολιστικό και πλαστό από τρεις τουλάχιστον πλευρές:

α. συντελεί στη συγκάλυψη της πραγματικής κοινωνικής λειτουργίας του θεσμού της φυλακής,

β. εμφανίζει ως αντίθετες τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, και

γ. διαχωρίζει τεχνητά τους σκοπούς των διαφορετικών μηχανισμών του ποινικού συστήματος (κανονιστικού, κυρωτικού, πειθαρχικού: βλ. Δημούλη, 1989, σελ. 44).

Το ποινικό σύστημα ως όλο (παρά την κακή συνεργασία που παρατηρείται μεταξύ των συστατικών του μηχανισμών), και διά του θεσμού της φυλακής, τείνει στην επίτευξη ενός σκοπού (παρά τις επιμέρους διαφοροποίησεις): στην παραγγή ή/και εκμάιευση της κοινωνικής συναίνεσης μέσω της αποδοχής ή/και υποταγής των κοινωνών σε αξίες που αναπαράγονται το συγκεκριμένο κοινωνικό σύστημα. Αυτό το σκοπό μπορεί να τον επιδιώκει είτε με απροκάλυπτα τιμωρητικό τρόπο (δίκαιη ανταπόδοση) είτε με συγκαλυμμένο τιμωρητικό τρόπο (επανακοινωνικοποίηση). Και στις δύο περιπτώσεις παράγονται ακραίες σχέσεις εξουσίασης. Στο πλαίσιο αυτό, η συζήτηση για σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και για υποκειμενοποίηση των κρατουμένων αποκτά απλώς φύλολογικό χαρακτήρα. Στο θέμα αυτό θα επανέλθω (βλ. παρακάτω. Δ).

Ο σκοπός της εκτέλεσης των ποινών κατά της ελευθερίας προκαλεί ορισμένα ακόμη ερωτήματα και προβληματισμούς. Ο προσδιορισμός αυτού του σκοπού σε ένα κείμενο που ρυθμίζει θέματα σχετικά με την έκτιση, και μάλιστα η πρόταξή του, έχει επικριθεί επειδή (μεταξύ άλλων) είναι θέμα επιστημονικού χαρακτήρα στο οποίο δεν μπορεί να πάρει θέση ο νομοθέτης και επειδή η φυσική του θέση είναι

στον Ποινικό Κώδικα (Αλεξιάδης, 1983, σελ. 60 – 62). Νομίζω ότι η διακήρυξη αυτή δεν έχει θέση πουθενά, για τον απλούστατο λόγο ότι αποτελεί μια αινθαίρετη και παραμορφωτική της πραγματικότητας απάντηση στο πρόβλημα της αντιμετώπισης της εγκληματικότητας, αφού:

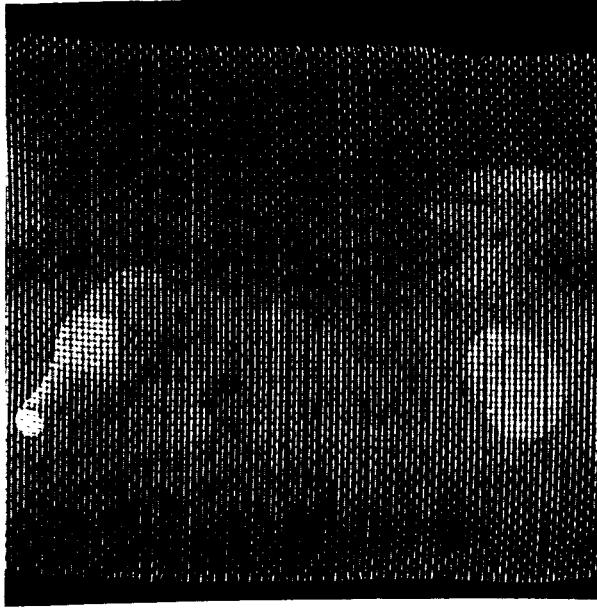
- απενοχοποιεί τις κοινωνικές συνθήκες και δομές που γεννούν, συντηρούν και διαχειρίζονται το έχκλημα
- παρουσιάζει το μεμονωμένο άτομο – εγκληματία ως εχθρό ενός κοινωνικού «συνόλου», που υπάρχει μόνο στη φαντασία ορισμένων νομικών, ενώ εκείνο που πραγματικά υπάρχει είναι τάξεις με αντιτιθέμενα συμφέροντα. «Κάθε ιστορικά καθορισμένο σύστημα ποινικής πολιτικής φέρνει το σημάδι των συμφερόντων της τάξης που το έχει υλοποιήσει» (Πασουκάνης, 1985, σελ. 176) και «όποιος έχει την εξουσία να καθορίζει τους κανόνες που του παιχνιδιού, φτιάχνει κανόνες που του επιτρέπουν να κερδίζει» (Ράουτερ, 1982, σελ. 41 – 42, 44).

β. Μεταχείριση και αγωγή: το θήραμα πλησιάζει

Επανέρχομαι στο θέμα της διερεύνησης του προτύπου αντιμετώπισης των κρατουμένων που εισάγει ο ΚΜεΤΚ. Η διακήρυξη του ά. 1 παρ. 1, μόνη ή σε συνδυασμό με άλλες προβλέψεις του κώδικα, έδωσε λαβές για διατυπώσεις κριτικών και γνωμοδοτήσεων όπως «ο νομοθέτης επαναλαμβάνει την πάγια τακτική της επέμβασης στην προσωπικότητα του κρατουμένου, της καθιέρωσης μηχανισμών αλλοίωσης των αντιλήψεών του και έμμεσης πολιτικοκοινωνικής χειραγώγησης με το πρόσχημα της εφαρμογής βελτιωτικών προγραμμάτων μεταχειρίστης» (Πανούσης, 1987, σελ. 4) και «η υποχρεωτικότητα της με συγκεκριμένο τρόπο μεταχειρίστης κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης της ποινής κατά της ελευθερίας έρχεται σε αντίθεση με τα ά. 2 παρ. 1, 5 παρ. 1 κ.ά. του Συντάγματος και εκφράζει συγκεκριμένη επιστημονική θέση: ότι το έγκλημα είναι απόδειξη κοινωνικής αποπροσαρμογής του δράστη, που οφείλεται σε αποβολή της αγωγής του και επομένως, αν τον χορηγηθεί αγωγή, θα επιτειχθεί η κοινωνική επανένταξη» (Αλεξιάδης, 1983, σελ. 60 επ., 1988, σελ. 111 – 112. Βλ. και Kaiser, 1982, σελ. 844 επ.).

Ήδη, με όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως, συνδέθηκαν οι έννοιες αγωγή και κοινωνική επανένταξη με την έννοια της μεταχείρισης του κρατουμένου. Σε μια συστηματική ανάλυση του θέματος, διαπιστώθηκε η απυχής διατύπωση και σύγχυση που δημιουργείται στον ΚΜεΤΚ μεταξύ αγωγής και μεταχείρισης ως σκοπού και ως μέσου της εκτέλεσης της ποινής και η ανάγκη προσδιορισμού του περιεχομένου της κοινωνικής επανένταξης και των

μεθόδων της αγωγής και μεταχείρισης, για να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι το ιδεολογικό πρόσμα υπό το οποίο γίνεται αντιληπτή η μεταχείριση δεν χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη θεωρητική τοποθέτηση και ότι ο ΚΜεΤΚ δεν είναι συνετής προς τις διακηρύξεις του (Λαμπροπού-

λου, 1988, σελ. 161 – 162, 171): το βελτιωτικό πρότυπο διακηρύσσεται, αλλά δεν εισάγεται επαρκώς.

Επομένως, η ανάγκη αποσαφήνισης του περιεχομένου των τριών εννοιών παραμένει. Η συνδρομή των εισηγητικών εκθέσεων στον τομέα αυτό αποδεικνύεται ανεπαρκής. Η επίκληση κάποιων κειμένων που παρουσιάζονται ως «πολιτιστικό, ιδεοπολιτικό και επιστημονικό υπόβαθρο» του κρίνεται ότι δεν αρκεί, αφού έχει δειχθεί ότι ο ΚΜεΤΚ δεν διακρίνεται για τη συνέπειά του προς αυτά τα κείμενα (βλ. Αλεξιάδη, 1988, σελ. 107 – 122). Μόνο στην εισ.εκ.υπ. (βλ. το κείμενο σε Πανούση, 1989, σελ. 252 και 286) συναντώνται λίγες φράσεις με ιδιαίτερη σημασία. Στο σημείο που γίνεται λόγος για την «πολυδιάστατη έρευνα της προσωπικότητας κάθε κρατουμένου» αναφέρονται ορισμένα πολύ «αποκαλυπτικά» στοιχεία για διάγνωση των βιο-κοινωνικών και γνησιολογικών αιτίων της αντικοινωνικής συμπειριφοράς του κρατούμενου, η οποία διεξάγεται από επιστήμονες και τεχνικούς, ειδικούς στα θέματα αντικοινωνικής συμπειριφοράς.

Το κείμενο αυτό είναι μια πολύ σοβαρή ένδειξη για το πώς νοούνται η κοινωνική επανένταξη, η μεταχείριση και η αγωγή, αλλά δεν εξασφαλίζει τη βέβαιη εξαγωγή συμπειρασμάτων, αφού ήδη έχει επισημανθεί ότι το περιεχόμενό του είναι ανεπαρκές και μάλιστα όχι μόνο από επιστημονική άποψη. Περισσότερο ουσιαστική βοήθεια μπορεί να προσφέρει το

κείμενο του ΚΜεΤΚ, αν μάλιστα επιχειρηθεί η υπαγωγή του σε ορισμόύς των εννοιών αυτών, που δεν έχουν γίνει εξ αφορμής του.

Αν παραβλεφθεί η ανακολουθία αλλού αγωγή και κοινωνική επανένταξη να τίθενται από κοινού ως σκοποί της εκτέλεσης των ποινών (ά. 1 παρ. 1), αλλού η αγωγή να εμφανίζεται ως μέσο επίτευξης του σκοπού της κοινωνικής επανένταξης (ά. 39) και αλλού η αγωγή να θεωρείται στοιχείο της έννοιας της μεταχείρισης που έμμεσα αναφέρεται ως μέσο επίτευξης του σκοπού αυτού (εισ.εκ.επ. παρ. 34: βλ. Λαμπροπούλου, 1988, σελ. 161 – 162, Πανούση, 1989, σελ. 186), ο ΚΜεΤΚ εξειδικεύει την έννοια της κοινωνικής επανένταξης στο ά. 7 ως προσαρμογή στο κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον, συμπλήρωση διαπαιδαγώγησης και επαγγελματική αποκατάσταση. Για να γίνει αυτό, οι κρατούμενοι θα υποβληθούν (υποχρεωτικά: Αλεξιάδης, 1988, σελ. 111 – 112⁵) σε κατάλληλες επιστημονικές μεθόδους και προγράμματα, σε αυτομικό ή ομαδικό επίπεδο, με τη συνεργασία των ίδιων (ά. 40 παρ. 2, ά. 14), όλου του προσωπικού (ά. 40 παρ. 1), και έτσι θα απαττύζουν τις ψυχικές, σωματικές και πνευματικές ιδιότητές τους, θα διατηρήσουν τη σωματική και ψυχική τους υγεία, θα εκπαιδευτούν κατάλληλα και (μετά από όλα αυτά) θα καταστούν υπεύθυνα και αυτοδύναμα άτομα. Τα παραπάνω, μαζί με την ψυχαγωγία και την εκπαίδευση, συγχρωτούν την ευρεία έννοια της αγωγής:

ή (σύμφωνα με άλλη άποψη) κατά πέντε τρόπους (Δημόπουλος, 1989):

- ως μετάγγιση της ποινικής ιδεολογίας (δικαιικό πρότυπο),
- ως πρόσδοση ικανοτήτων που θεωρείται ότι δεν έχει ο εγκληματίας (εκπαιδευτικό πρότυπο).

(σε στενή έννοια η αγωγή αναλύεται σε κοινωνική, φυσική, πνευματική και θρησκευτική).⁶ Αν προστεθούν η επικοινωνία, η πειθαρχία και η εργασία ως ωφέλεια και ως διέξοδος (βλ. Πανούση, 1989, σελ. 42 – 43) αποδίδεται το περιεχόμενο της μεταχείρισης.

Σχετικά παρατηρούνται τα εξής: Η επανακοινωνικοποίηση ή κοινωνική επανένταξη⁷ είναι συνδεδεμένη με την ιδεολογία της βελτιωτικής μεταχείρισης (Λαμπρούπούλου, 1987, σελ. 116 – 117) με κυριότερη «παρενέργεια» την παθολογικοποίηση του εγκληματία (Τσαλίκογλου, 1989, σελ. 196 – 199). Πιοχερά την υπερβολική χρήση του όρου, το νοηματικό του περιεχόμενο παραμένει ακαθόριστο (Δασκαλάκης, 1981, σελ. 33). Εξάλλου είναι και αμφισθήτριασμός, γιατί προϋποθέτει αναπόδεικτα μια ήδη πραγματοποιημένη αλλά αποτυχημένη ένταξη (Κουράκης, 1985, σελ. 270, Αλεξιάδης, 1983, σελ. 63). Είναι δύνατό δε να νοηθεί κατά τρεις τρόπους (Δασκαλάκης, 1981, σελ. 33 – 34):

- ως αναδόμηση της προσωπικότητας (ανανόρθωση του υπερεγώ ή εκρίζωση και αντικατάσταση του συστήματος αξιών του εγκληματία),
- ως εκγύμναση της εξωτερικής μόνο συμπεριφοράς του εγκληματία (ώστε να μην έρχεται σε σύγκρουση με τον ποινικό νόμο),
- ως εγκαθίδρυση προστατευτικών δομών (αποτρεπτικών της επανάληψης της εγκληματικής δράσης).

Οι περισσότεροι έγκλειστοι τελούν μικροεγκλήματα που δεν δικαιολογούν τον περιορισμό τους σε φυλακές, ενώ σε μεγάλες ποινές καταδικάζονται άτομα που δεν πιθανολογείται ότι θα διαπράξουν ξανά το ίδιο έγκλημα, άρα γι' αυτούς δεν γεννάται θέμα επανακοινωνικοποίησης (Λαμπρούπούλου, 1987, σελ. 119 – 120). Και από την άποψη αυτή το ιδεώδες της κοινωνικής επανένταξης καταρρέει.

Ο όρος «μεταχείριση» με τη γενική του σημασία δηλώνει οτιδήποτε γίνεται σε για τους κρατούμενους. Έτοιμος δεν σχετίζεται με την επιδίωξη κάποιου αναμόρφωτικού σκοπού. Με μια άλλη, πιο στενή, σημασία ο όρος υποδηλώνει τους τρόπους και τα μέσα δράσης πάνω στους εγκληματίες με σκοπό την άσκηση επιδρασης στη συμπεριφορά τους και στον τρόπο ζωής τους ώστε να επιτευχθεί η επανακοινωνικοποίησή τους (McConville, 1975, σελ. 108, Δασκαλάκης, 1981, σελ. 3, Πανούσης, 1983, σελ. 24).

Για να αποφευχθεί η ιατρική/ψυχιατρική προσέγγιση στην οποία οδηγεί η αποδοχή του όρου μεταχείριση στη στενή του έννοια, το Συμβούλιο της Ευρώπης προτείνει ο όρος μεταχείριση (treatment) να γίνεται κατανοητός σε ευρεία έννοια, στην οποία περιλαμβάνονται μέτρα διατήρησης ή ανάκτησης της φυσικής και ψυχικής υγείας των κρατουμένων καθώς και μια ποικιλία δραστηριοτήτων για την ενθάρρυνση και προαγωγή της κοινωνικής ενσωμάτωσης και την εξασφάλιση των απαραίτητων ευκαιριών, ώστε οι κρατούμενοι να μπορούν να ζουν με κοινωνική υπευθυνότητα και να αποδεσμευτούν από την εγκληματικότητα. Με τον τρόπο αυτό, διευκρινίζεται, η μεταχείριση περιλαμβάνει κοινωνική και επαγγελματική εκπαίδευση, γενική μόρφωση, εργασία, αξιοποίηση ελεύθερου χρόνου, φυσική άσκηση, επισκέψεις, αλληλογραφία, ενημέρωση, επιμόρφωση, κοινωνική στήριξη, θρησκευτική αγωγή και προετοιμασία για την απόλυτη (Council of Europe, 1983, σελ. 13 – 14).

Κατά την άποψη του Πλαπά (1986, σελ. 101 – 104), ο όρος treatment αποτελεί παρέκταση ή μεταφορά ομώνυμου όρου της ιατρικής που σημαίνει θεραπευτική αγωγή, και επομένως όταν αναφέρεται στους κρατουμένους πρέπει να αποδίδεται ως σωφρονιστική αγωγή, όχι ως μεταχείριση, και δεν πρέπει να ταυτίζεται με την ανθρωπιστική διαβίωση των κρατουμένων στις φυλακές, που δεν είναι σωφρονιστική αγωγή (= προετοιμασία για την ευδοκίμηση στην ελεύθερη ζωή), στην οποία απέβλεψε το αναμορφωτικό ή αποκαταστατικό ιδεώδες.⁸

Νομίζω ότι ο ΚΜετΚ χρησιμοποιεί τον όρο «μεταχείριση» με τη στενή έννοια (της «σωφρονιστικής αγωγής») και όχι με την έννοια της ανθρωπιστικής διαβίωσης ή

της συνολικής δραστηριότητας στις φυλάκες, αφού:

α. προτάσσει ως σκοπό της εκτέλεσης των ποινών κατά της ελευθερίας την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων μέσω της αγωγής τους (ή: και την αγωγή τους),

β. αποδέχεται την ανάγκη πρόσκτησης κάποιων ικανοτήτων και ανάπτυξης κάποιων ιδιοτήτων τις οπίσ (προϋποθέτει ότι) οι κρατούμενοι στεφούνται ή δεν διαθέτουν σε επαρκή βαθμό.

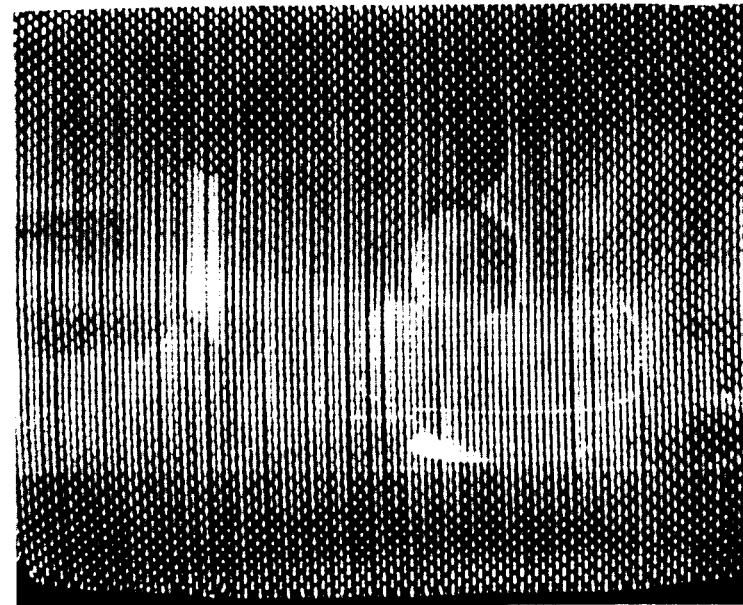
Πιο αναλυτικά: Οι κρατούμενοι, κατά την έκτιση των στερητικών της ελευθερίας ποινών, αποκτούν «αγωγή» υποβαλλόμενοι σε «μεταχείριση» και «επανεντάσσονται κοινωνικά». Αυτά επιτυγχάνονται με (ά. 2, 7, 39, 41 ΚΜεΤΚ):

- την ενθάρρυνση του αυτοσεβασμού τους,
- την τόνωση και ανάπτυξη του συναίσθηματος ατομικής και κοινωνικής ευθύνης τους,
- την προσαρμογή στο κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον,
- την ανάπτυξη των ψυχικών, σωματικών και πνευματικών ιδιοτήτων τους,
- τη συμπλήρωση της διαπαιδαγώγησής τους,
- την επαγγελματική αποκατάστασή τους και (τελικά)
- τη «μετατροπή» τους σε υπεύθυνα και αυτοδύναμα άτομα.

Να λοιπόν η (σύμφωνα με τον ΚΜεΤΚ) εικόνα του μέσου κρατουμένου στις ελληνικές φυλακές: άτομο ανάγωγο ή δυσάγωγο, κοινωνικά απενταγμένο, χωρίς (ή με μειωμένη) αίσθημα αυτοσεβασμού, χωρίς (ή με μειωμένη) συναίσθηση ατομικής και κοινωνικής ευθύνης, κοινωνικά και οικογενειακά απροσάρμοστο, χωρίς (ή με ελλειπή) διαπαιδαγώγηση, χωρίς (ή με ελλειπή) επαγγελματική κατάρτιση, υπολειπόμενο σε ψυχικές, σωματικές και πνευματικές ιδιότητες, ανεύθυνο και εξαρτημένο. Επομένως, άτομο προβληματικό και μειονεκτικό από κάθε άποψη, που πρέπει να «εφοδιαστεί» με τα στοιχεία που του «λείπουν» ώστε να επανενταχθεί κοινωνικά.

Η φυλακή υποστηρίζεται ότι κάνει τον απατεώνα τίμιο, τον ψεύτη ειλικρινή, τον αιθάλη ευγενικό, τον επιθετικό πράσο κ.λπ. Εκτός του ότι στην πραγματικότητα επιτελεί άλλες, τελείως διαφορετικές λειτουργίες (σταθεροποίηση νομότυπης συμπεριφοράς με την αποθάρρυνση της διάπραξης εγκλημάτων και τη «δίκαιωση» – εκτόνωση της εκδικητικότητας των νομοταγών πολιτών που βλέπουν τους παρανομούς να φυλακίζονται: Chapman, 1968, σελ. 197 επ., Λαμπροπούλου, 1987, σελ. 122 επ. και 128, υποσημ. 110), υποκαθιστά στη θέση του καταδικασμένου παραβάτη που παραλαμβάνει από την ποινική δικαιοσύνη ως δράστη ενός εγκλήματος,

τη συνολική προσωπικότητα ενός εγκληματία: υποκαθιστά στη θέση μιας πράξης μια ολόκληρη ζωή (Φουκώ, 1989, σελ. 327 – 328, Τσαλίκογλου, 1989, σελ. 161), θεωρεί τον κρατούμενο μια κοινωνικά παθολογική περιπτωση και στη θεώρηση αυτή θεμέλιωνται την παρέμβασή της.¹⁰

γ. Η άμβλυνση των δυσμενών συνεπειών της στέρησης της ελευθερίας:
το θήραμα παγιδεύεται

Οι ενδειξεις έχουν ήδη ισχυροποιηθεί, αλλά η διερεύνηση του «σωφρονιστικού» προτύπου που προτείνει ο ΚΜεΤΚ συνέχιζεται.

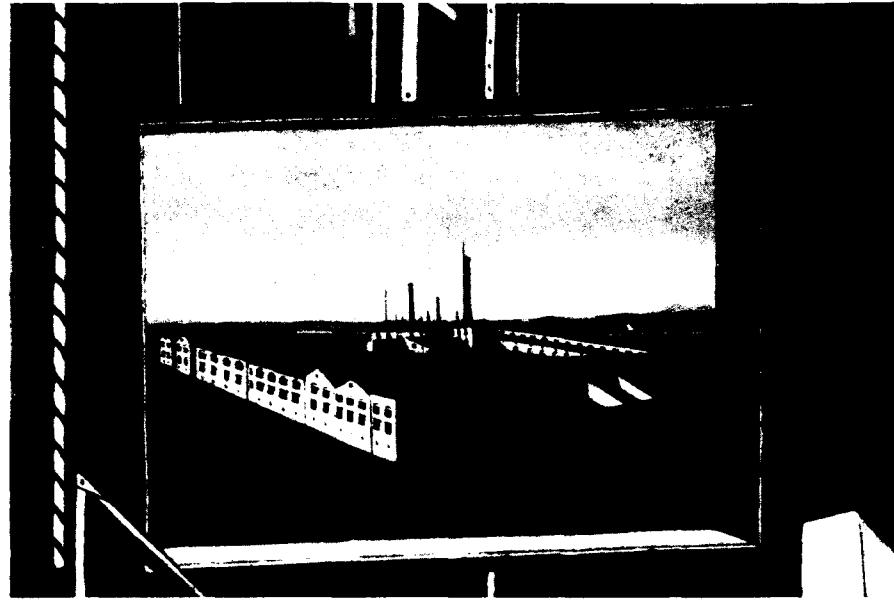
Στην προσπάθεια επίτευξης της κοινωνικής επανένταξης εξαγγέλλεται η άμβλυνση των δυσμενών συνεπειών της στέρησης της ελευθερίας.¹¹ Στο προ. και στο σχ. η διατύπωση ήταν πολύ πιο αισιόδοξη: γινόταν λόγος για μείωση των διαφορών της διαβίωσης των κρατουμένων από τις συνθήκες της ελευθερίας ζωής. Παρά την «άμβλυνση» αυτής της διακήρυξης, παραμένει το ερώτημα με ποιους τρόπους «διασφαλίζεται» η «άλλη» άμβλυνση: των δυσμενών συνεπειών...

α. Με την αναγωγή της τήμησης της ασφάλειας, της τάξης και της (ομιλούσιας τους) ομαλής λειτουργίας των φυλακών («καταστημάτων κράτησης»)¹² σε βασικό όρο και όριο διαμόρφωσης της ζωής σε αυτές (ά. 2 και ά. 6 παρ. 2). Μάλιστα, καθιερώνεται ως γενική υποχρέωση των κρατουμένων η συνεργασία τους με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους, προκειμένου να εξασφαλίζεται η τάξη και η ασφάλεια (ά. 6 παρ. 2)! Αυτή η γενική υποχρέωση συναρτάται με τον νόμιμο χαρακτήρα των οδηγιών του σωφρονιστικού προσωπικού, ενώ θα έπρεπε να εξαρτάται απόλυτα από την πρόσκρουση των οδηγιών αυτών στη δίκαιη, αμερόληπτη

και ανθρωπιστική αντιμετώπιση που οφείλεται σε έναν άνθρωπο (Πανούσης, 1987, σελ. 5). Ένα άλλο ζήτημα που προκύπτει από τη διατύπωση του ΚΜεΤΚ είναι τι σημαίνει το κριτήριο «προδήλωσης» (παρανομες οδηγίες, στις οποίες οι κρατούμενοι δεν έχουν υποχρέωση συμμόρφωσης). Οι οδηγίες των σωφρονιστικών υπαλλήλων θα είναι ή «νόμιμες» ή «παράνομες». Μέση λύση δεν υπάρχει. Πάγιως, η ουσιαστική σημασία όλων αυτών είναι ότι οι κρατούμενοι πρέπει να μετατρέπονται από τη στιγμή της εισόδου τους στη φυλακή σε πειθήνια όργανα της διοίκησης και σε καταδότες των «ανήσυχων» συγκρατουμένων τους. Η ασφάλεια της κράτησης (εσωτερική ευταξία, αποτροπή αποδράσεων αλλά και παρεμπόδιση ανάπτυξης σχέσεων με τους «έξω», που μπορεί να θέσει σε κρίση το καθεστώς της κράτησης) εξακολουθεί να είναι αυτοσκοπός, προσδιοριστικός όρος, ακρογωνιαίος λίθος της δομής και της λειτουργίας του σωφρονιστικού συστήματος και γίνεται ρυθμιστής της (μη) λειτουργίας ακόμη και συνταγματικών επιταγών (Αλεξιάδης, 1983, σελ. 96 επ., 1988, σελ. 116, Αναγνωστόπουλος, 1988, σελ. 27).

β. Με την ασφή και επικίνδυνη εξουσιοδότηση για έκδοση κανονιστικών πράξεων (Πανούσης, 1987, σελ. 5) και την αποδοχή διαφόρων περιορισμών και υποχρεώσεων (που τελικά μεταφράζονται σε στερήσεις) σε βάρος των κρατουμένων (ά. 6 παρ. 1), που υποστηρίζεται με τη θεωρητική κατασκευή – επινόηση της ειδικής

ότι η εξαγγελία περί σεβασμού της είναι κενή περιεχομένου. Όμως, ο ΚΜΕΤΚ μεριμνά για την περαιτέρω θωράκιση αυτής της «προστατευτικής» για τους κρατουμένους δικλίδιας, συμπληρώνοντάς τη με δύο «εγγυήσεις»: την ισότητα (πάλι στο πλαίσιο της) μεταχειρίσης και τη νομιμό-

σχέσης εξουσίασης ή, πιο πρόσφατα, της ειδικής λειτουργικής σχέσης στην οποία υπόκεινται ορισμένες κατηγορίες πολιτών μεταξύ των οποίων και οι φυλακισμένοι (Μάνεσης, 1982, σελ. 45, Τσάτσος, 1988, σελ. 254 επ.). Για το θέμα αυτό θα γίνει λόγος αμέσως παρακάτω (δ).

Είναι φανερό ότι και στις δύο περιπτώσεις εκείνο που εξασφαλίζεται είναι οι δυσμενείς επιπτώσεις της στέρησης της ελευθερίας και όχι η άμβλυνσή τους.

δ. Ο σεβασμός της αξιοπρέπειας των κρατουμένων: το θήραμα εξουθενώνται

Μία ακόμη θεμελιώδης σωφρονιστική αρχή διακηρύσσεται στο ά. 2 του ΚΜΕΤΚ (και επαναλαμβάνεται στο ά. 8 παρ. 2): ο σεβασμός της αξιοπρέπειας των κρατουμένων, που έχει συνδεθεί με την ενθάρρυνση του αυτοσεβασμού και την ανάπτυξη του συναισθήματος ευθύνης [του καταλληλότερου ψυχολογικού μέσου για την ανόρθωση της πεσμένης προσωπικότητας του εγκλημάτια!!!] (Αναγνωστάκης, 1978, σελ. 126)], τα οποία ο ΚΜΕΤΚ θεωρεί στοιχεία που συντελούν στην κοινωνική επανένταξη. Προσωπικά θεωρώ τη διαπίστωση ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια των κρατουμένων «διασφαλίζεται» μέσα στο πλαίσιο της μεταχειρίσης, δηλαδή σε ένα στάδιο που προϋποθέτει προηγούμενη παραβίαση της, αφού επιχειρείται κάποιας έκτασης επίδραση στην προσωπικότητά τους, αρχετή για να συμπεράνω

τητα της εκτέλεσης (ά. 3 και 4 αντίστοιχα).

a. Στο ά. 3 περ. 1 απαγορεύεται ορητά και με τρόπο απόλυτο «κάθε διάκριση στη μεταχειρίση των κρατουμένων». Η απαρίθμηση των κριτηρίων που αποκλείεται να λαμβάνονται υπόψη δεν σχετικοποιεί την απαγόρευση, αφού είναι ενδεικτική. Στην περ. 2 όμως του ίδιου άρθρου η απαγόρευση κάθε διάκρισης αναιρείται. Αυτό επιτυγχάνεται με την εισαγωγή μιας ακόμη θεμελιώδους σωφρονιστικής αρχής, της αρχής της εξαπομικευμένης έκτισης της ποινής, που αποτελεί προέκταση της γενικότερης εξαπομικευσης των ποινικών κινδύνων στο σωφρονιστικό επίπεδο και σημαίνει την προσωμογή της ποινής στις ιδιομορφίες κάθε ανθρώπινης προσωπικότητας, που αποβλέπει στην κοινωνική επανένταξη (Αναγνωστάκης, 1978, σελ. 115, Πανούσης, 1978, σελ. 12, Κουράκης, 1985, σελ. 10 – 12). Η ιδιαίτερη σημασία αυτής της αρχής δικαιολογεί την άποψη ότι η εισαγωγή της δεν αποτελεί διευκρίνιση ή εξαίρεση της ρύθμισης του ά. 3 περ. 1, αλλά αναίρεση της. Η άποψη αυτή ισχυροποιείται αν ληφθεί υπόψη ότι η αρχή της εξαπομικευσης κατά την έκτιση της ποινής υλοποιείται με μια ενδιάμεση ταξινομητική διαδικασία (ομαδοποίηση απόμων που έχουν διαπράξει εγκλήματα σύμφωνα με τις ιδιότητές τους, που βασίζεται στην ομοιότητα των εγκλημάτων: Πανούσης, 1985, σελ. 104 – 105); τη διάκριση των κρατουμένων σε κατηγορίες με βάση κάποια (αρδιότατα α-

ναφερόμενα) επιστημονικά κριτήρια (Χάιδου, 1990), που δικαιολογούν διαφοροποίηση στη μεταχειρίση τους και εκτιμάται ότι μπορεί να σημαίνει ή εξαπομίκευση του καθεστώτος κράτησης ή επιστημονικούς πειραματισμούς πάνω στους κρατούμενους (Πανούσης, 1987, σελ. 4).

Σχετικά παρατηρείται (Μπάκας, 1988, σελ. 140 – 142) ότι καθιερώνεται η ευρύτατη κατηγοριοποίηση των κρατουμένων, που «αποτόπει τον κίνδυνο ανάμειξης ατόμων με ριζικά αντίθετα χαρακτηρολογικά στοιχεία, με κριτήρια τη νομική και δικαστική κατάσταση, τη διανοητική κατάσταση, το φύλο και την ηλικία». ¹³ Η παρατήρηση αυτή συνοδεύεται από το διαφωτιστικό συμπλήρωμα ότι «η μεταχειρίση των κρατουμένων είναι προσαρμοσμένη στο βαθμό επικινδυνότητάς τους και κινδύνου απόδρασης», κάτι που επικρίνεται λόγω του φευστού και ακαθόριστου χαρακτήρα και της παντελούς έλλειψης διαγνωστικών κριτηρίων της επικινδυνότητας. Η εικόνα ολοκληρώνεται με την αναφορά κατηγοριών όπως «δυσάγωγοι», «δυσχερώς προσαρμόσιμοι», «αποδειγμένα απειθαρχοί» (ά. 10 παρ. 2 και ά. 18 παρ. 4). Η πρόβλεψη Κέντρου Παρατήρησης (ά. 15) διαλύει κάθε αμφιβολία: ο ΚΜΕΤΚ είναι «βαθιά ποτισμένος από θετικιστικές ιδέες... επιμένει στο θεσμό της έρευνας της προσωπικότητας των κρατουμένων» (Αλεξιάδης, 1989). Όλα αυτά σημαίνουν ότι η εξαπομικευμένη μεταχειρίση (είναι επιθυμητό, με την υποθετική λειτουργία του Κέντρου Παρατήρησης, να) καθορίζεται σύμφωνα με τα βιολογικά, ψυχολογικά και κοινωνιολογικά κριτήρια που εισηγείται η παραδοσιακή εγκληματολογία. Αυτή είναι η τυπική πλευρά του θέματος, αφού –ευτυχώς– το ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα δεν έχει τέτοιες δυνατότητες. Ουσιαστικά, όμως, πρόκειται για διαχωρισμό και τοποθέτηση των κρατουμένων σε διαφοροποιημένα καθεστώτα πειθαρχίας και ασφάλειας, ανάλογα με το βαθμό συνεργασμότητας και υποταγής που δείχνουν προς τη σωφρονιστική υπηρεσία (εξάλλου, έχουν και γενική υποχρέωση συνεργασίας). Έτσι οι κρατούμενοι χωρίζονται σε αμνούς και ερίφια και ευνοείται η δημιουργία ενός καθεστώτος διακρίσεων υπέρ των πειθαρχημένων, που σκύβουν το κεφάλι και συμμορφώνονται στις απαιτήσεις των σωφρονιστών τους, και σε βάρος των δύστροπων, που αρνούνται να υποκύψουν και να συμβιβαστούν. Η κατάσταση αυτή σχετίζεται, βέβαια, άμεσα με το βασικό όφο εύρυθμης λειτουργίας των σωφρονιστικού μηχανισμού, την ακατάπαυστη τυραννική πειθαρχία, που συντελεί στην παρεμπόδιση της ανάπτυξης σχέσεων αλληλεγγύης μεταξύ των κρατουμένων (Φουκά, 1989, σελ. 308 επ.).

Συμπερασματικά, το ά. 3 δεν εισάγει

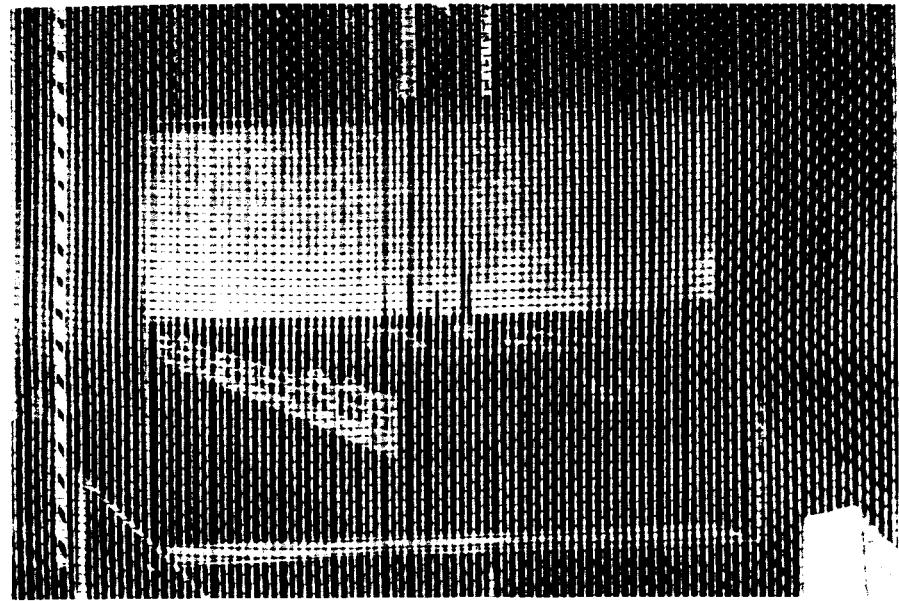
την αρχή της ισότητας (έστω κατά τη μεταχείριση) των κρατουμένων, αλλά την αρχή των διακρίσεων της σωφρονιστικής υπηρεσίας με κριτήριο τις κατά περίπτωση αυξημένες ή μειωμένες ανάγκες της ανθρωποφύλαξης.

β. Ως νομιμότητα της εκτέλεσης των ποινών νοείται η συμφωνία της σωφρονιστικής πρακτικής με το αντίστοιχο νομοθετικό πλαίσιο, τους τυπικούς νόμους και τις κανονιστικές πράξεις που εκδίδει η διοίκηση μετά από ειδική νομοθετική εξουσιοδότηση. Λογικά θα περίμενε κανείς ότι τα ρυθμιστικά όρια νόμων και κανονιστικών πράξεων εξαντλούνται όταν συναντούν τις επιταγές κειμένων με αυξημένη τυπική δύναμη (Σύνταγμα, διεθνείς συμβάσεις κυρωμένες με νόμο). Για την περίπτωση των κρατουμένων όμως φαίνεται ότι αυτό δεν είναι αυτονότο.

Η αρχή του κράτους δικαίου απαιτεί νομιμότητα άσκησης της κρατικής εξουσίας. Άρα, η έκτιση της ποινής πρέπει να κινείται σε ασφαλή νομοθετικά πλαίσια (Bettmann, 1989). Η σημασία αυτής της «διαπίστωσης» είναι προφανής για την εξασφάλιση και προστασία των δικαιωμάτων των κρατουμένων και των αυστηρό προσδιορισμό της κυριαρχικής – περιοριστικής δραστηριότητας της σωφρονιστικής διοίκησης. Όμως, στον ΚΜΕΤΚ (ά. 4 και 6) επιχειρείται η αντιστροφή της αρχής της νομιμότητας ώστε, ενώ θα έπρεπε να υποχρεώνει τη σωφρονιστική υπηρεσία σε αποχή από παρεμβάσεις, τελικά καταγράφει υποχρεώσεις των κρατουμένων και εξουσιοδοτεί τη διοίκηση να θέτει κανόνες δικαίου με τους οποίους ρυθμίζεται η μεταχείριση των κρατουμένων και η λειτουργία των φυλακών, ώστε τελικά ο προσδιορισμός της έκτασης και των μορφών που μπορεί να πάρει η μεταχείριση να γίνεται αιδύνατος (βλ. και Αλεξιάδη, 1988, σελ. 110 – 111). Αξίζει εδώ να προσεχθεί η δυνατότητα δημιουργίας «και άλλων κατηγοριών καταστημάτων» (κράτησης), εκτός των αναφερομένων στα ά. 17 – 20, «αν αυτό επιβάλλεται από την ανάγκη ειδικής μεταχείρισης ή διαπαιδαγώγησης των κρατουμένων» (ά. 18 παρ. 5), με Προεδρικό Διάταγμα!

Ακόμη, με το ά. 5 καταβάλλεται προστάθεια να κατοχυρωθούν τα δικαιώματα των κρατουμένων. Όμως, κατά περίεργο τρόπο, γίνεται λόγος μόνο για «βασικά» δικαιώματα (μόνο αυτά έχουν ανάγκη κατοχυρωσης); Εξάλλου «πηγή» όλων των δικαιωμάτων των κρατουμένων δεν είναι ούτε ο ΚΜΕΤΚ ούτε κάποιος άλλος νόμος, αλλά το (διό το Σύνταγμα. Επιπλέον, το ά. 5 δεν «φροντίζει» να παρέχει εγγυήσεις άσκησης των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων των κρατουμένων (Αλεξιάδης, 1983, σελ. 39 – 40). Έτσι, η διακήρυξη ότι οι κρατούμενοι δεν εμπο-

δίζονται στην άσκηση των δικαιωμάτων που τους αναγνωρίζει ο νόμος, που συνοδεύεται από εκτιμήσεις εκτός πραγματικότητας όπως «θεσπίζονται ωρτά (:) τα βασικά δικαιώματα των κρατουμένων και τα αντίστοιχα δικαιώματα του κράτους» (Ειωργειάτος, 1988, σελ. 168), δεν έχει

καμία ουσιαστική αξία. Ακόμη περισσότερο χάνει εντελώς το νόματης όταν συσχετίζεται με τις θεωρητικές κατασκευές της ειδικής σχέσης εξουσίασης (Μάνεσης, 1982, σελ. 45) και της ειδικής λειτουργικής σχέσης (Τσάτος, 1988, σελ. 254 επ.) που δικαιολογούν τον περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων. Είτε εκ των προτέρων είτε εκ των υστέρων:

– (στην πρώτη περίπτωση) αντιδιαστέλλοντας την ειδική νομική κατάσταση ορισμένων κατηγοριών προσώπων έναντι του κράτους με τη γενική νομική κατάσταση όλων των άλλων (Morlok, 1989)

– (στη δεύτερη περίπτωση) αναγνωρίζοντας ότι το νομικό καθεστώς υπό το οποίο τελούν ορισμένες κατηγορίες πολιτών πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και να δικαιολογεί περιορισμούς των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όταν εν όψει συγκεκριμένης περίπτωσης η χρήση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ματαιώνει τη δυνατότητα των προσώπων που υπάγονται σε αυτές τις κατηγορίες πολιτών να λειτουργήσουν ως φορείς του θεσμού στον οποίο υπάγονται (πρβλ. και Αναγνωστάκη, 1984, σελ. 1.475; οι κρατούμενοι, όσο διαφέρει η έκτιση της ποινής, έχουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ελεύθερων ατόμων, αφού η μην προσκρούει η άσκησή τους στη φύση της κράτησης).

Στην πρώτη περίπτωση θεωρείται ότι τα ατομικά δικαιώματα δεν ισχύουν a priori, πρόκειται για «κατάσταση μειωμένης ελεύθερίας» (Morlok, 1989). Στη δεύτερη, οι πολίτες (που τελούν σε ειδική

λειτουργική σχέση) είναι υποκείμενα θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα αυτά όμως μπορούν να περιοριστούν όταν συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις.¹⁴

Με τη συνδρομή αυτών των θεωρήσεων σχετικοποιείται και η δυνατότητα προστασίας των δικαιωμάτων των κρατουμένων από ενδεχόμενες παραβιάσεις, αν μάλιστα ληφθεί υπόψη ότι ο έλεγχος που προβλέπεται είναι μόνο (ιεραρχικός) διοικητικός και δικαστικός, προκαλείται δε πάντα μετά από πρωτοβούλια των κρατουμένων [αγνοείται ο ουσιαστικός κοινωνικός έλεγχος (όχι βέβαια των εφορειών που συγχροτούνται από «ειδήμονες» και «επίλεκτα μέλη» της κοινωνίας, που προβλεπόταν στο Σωφρονιστικό Κώδικα του 1967: βλ. Αλεξιάδη, 1983, σελ. 87 – 88) από παρεμβατικούς κοινωνικούς φορείς που δεν θα σχετίζονται με τη σωφρονιστική διοίκηση].

Έτσι στο ά. 5 παρ. 2 προβλέπεται ότι ο κρατούμενος μπορεί να προσφεύγει εγγράφως:

α. αμέσως μετά την προσβολή στην ιεραρχικά προϊστάμενη σωφρονιστική αρχή [που τελικά δεν διευκρινίζεται ποια είναι: ο Υπουργός Δικαιοσύνης (άποψη που διατυπώνεται στα αν.π.), οι διευθύνσεις σωφρονιστικής αγωγής ή κάποια άλλη];

β. στη συνέχεια στο Δικαστήριο Εκτέλεσης Ποινών (και μέχρι τη θέσπιση του στο Συμβούλιο Πλημμελειοδικών του τόπου έκτισης της ποινής: ά. 121, παρ. 1).

Ο συνδυασμός των ά. 4, 5 και 6 προδίδει μια αντίληψη που θέλει το νόμο να σταματά στις πύλες των φυλακών, εγκαταλείποντας τους κρατούμενους στην αποκλειστική διάθεση των σωφρονιστών τους (Zellnick, 1975, σελ. 1). Η αρχή της νομιμότητας της εκτέλεσης της ποινής τε-

(κέντρο μελέτης ατομικών και κοινωνικών παραγόντων για την εξαπομίκευση της μεταχείρισης των κρατουμένων: ά. 15), και

- η διατήρηση του σχήματος αμοιβές (για τον «καλό» κρατούμενο) - πειθαρχικές κυρώσεις (για τον «κακό» κρατούμενο) [που παραμένει ως κατάλοιπο του προσδετικού συστήματος το οποίο εγκαταλείπεται (ά. 84, παρ. 1)].

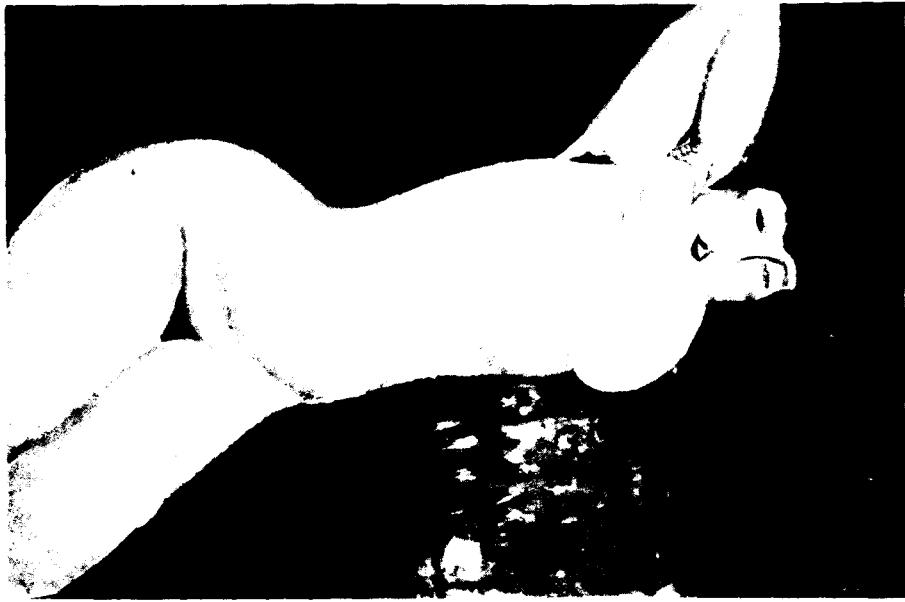
Όμως, περισσότερο σημαντική είναι η διαπίστωση της απολύτως αποτυχημένης προσπάθειας συνδυασμού του προτεινόμενου είδους βελτιωτικής μεταχείρισης με τη θέσπιση εγγυήσεων για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων των κρατουμένων, που καταλήγει στα εντελώς αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδιώκει: καθεστώς διακρίσεων αντί ισότητας (στη μεταχείριση), αυθαιρεσίες αντί νομιμότητα, επέμβαση στην προσωπικότητα των κρατουμένων αντί σεβασμού της ανθρώπινης αξίας τους, συντήρηση ή και επέκταση των διαφορών με τη ζωή στην ελεύθερη κοινωνία αντί απάμβλυνση τους. Τελικά, πρόκειται για έναν κώδικα που κετορθώνει να εξασφαλίζει ακριβώς τα αντίθετα από όσα διακηρύσσει!

Δ. Προς διατύπωση μιας αντιπρότασης

Ως αντίδραση σε αυτή την πραγματικότητα έχει αρχίσει να διαμορφώνεται στην ελληνική θεωρία μια τάση αυστηρού προσδιορισμού του περιεχομένου της ποινής κατά της ελευθερίας, με σαφή πρόθεση ελαχιστοποίησή του. Η τάση αυτή, που πρόσφατα έχει χαρακτηριστεί -εύστοχα κατά τη γνώμη μου- «λεγκαλιστική ανταπάτη» (Δημούλης, 1989, σελ. 52) προκύπτει από τις θέσεις που διατυπώνουν σε κείμενά τους οι καθηγητές Σ. Αλεξιάδης, Η. Δασκαλάκης, Α. Μανιτάκης και Γ. Πανούσης και μπορεί να συνοψισθεί στην ακόλουθη διατύπωση: η στερητική της ελευθερίας ποινή εξαντλείται με τον περιορισμό της (προσωπικής) ελευθερίας κίνησης και διαμονής σε ορισμένο χώρο και για καθορισμένο χρόνο. Οι απόψεις αυτές βρίσκουν τη θεωρητική τους θεμελίωση σε συνταγματικές επιταγές και συγκεκριμένα σε διατάξεις του Συντάγματος που αφορούν την προσαρμογή στο καθεστώς της φύλαξης. Τέλος, υιοθετεί μόνο για ειδικές περιπτώσεις το ιατρικό πρότυπο (ά. 11) ενώ αγνοεί το δικαιικό πρότυπο.

Τα στοιχεία που αποκαλύπτουν τον έντονα βελτιωτικό προσανατολισμό του κώδικα (εκτός από το περιεχόμενο των εννοιών κοινωνική επανένταξη, αγωγή, μεταχείριση) είναι:

- η προσφυγή του στο διαγνωστικό προαιτούμενο της βελτιωτικής μεταχείρισης

Ερωτάται γιατί ο κρατούμενος πρέπει να απευθύνεται στη διοίκηση (στην οποία ανατίθεται ο έλεγχος του εαυτού της) και μάλιστα πριν προσφύγει σε δικαιοσυνή αρχή, και αν ενδεχόμενη παράλειψή του να το κάνει του στερεί τη δυνατότητα παροχής δικαιοσυνής προστασίας. Ποιες εγγυήσεις υπάρχουν για την αντικειμενική αντιμετώπιση του αιτήματός του και τον αποκλεισμό κακομεταχείρισης σε βάρος του από τη θιγόμενη σωφρονιστική υπηρεσία, όταν αναλάβει μια τέτοια πρωτοβουλία; Πώς θα ξεπεράσει τις αποδεικτικές δυνχέρειες που προκύπτουν μέσα στο απρόσιτο - αδιαπέραστο κοινωνικά πλαίσιο της φυλακής; Κάθε κρατούμενος που θα τολμήσει να κινήσει αυτές τις διαδικασίες θα πρέπει να έχει αποφασίσει να αντιμετωπίσει το ενδεχόμενο της πειθαρχικής του δίωξης (οι συκοφαντικές αναφορές σε βάρος του προσωπικού αποτελούν πειθαρχικό παράπτωμα: ά. 88, παρ. 2, περίπτωση ιβ., βλ. και Μαργαρίτη - Παρασκευόπουλο, 1984, σελ. 323, Αλεξιάδη, 1983, σελ. 85).

Τελικά, μοναδική εξασφάλιση (:) των κρατουμένων μένει η υποχρέωση της διεύθυνσης της φυλακής να διαβιβάζει χωρίς καθυστέρηση και χωρίς γνώση του περιεχομένου τους τις αναφορές και επιστολές τους προς τις δημόσιες αρχές (ά. 5, παρ. 3). Αλλά και στην περίπτωση αυτή δεν προβλέπεται καμία κύρωση αν η διεύθυνση της φυλακής ενεργήσει διαφορετικά (βλ. Πανούση, 1987, σελ. 4, Χάιδου, 1990).

Ο Μανιτάκης (1989, σελ. 164) συμπληρώνει ότι η φυλάκιση (σε ευρεία έννοια), ως ποινή, αποσκοπεί στη στέρηση ή αφαίρεση μιας μόνο έκφανσης της προσωπικής ελευθερίας, αυτής που έχει σχέση με την ελευθερία κίνησης και διαμονής. Καμία άλλη ελευθερία δεν αφαιρείται νομικά από τον φυλακισμένο.

Ο Πανούσης (1989, σελ. 21–22) παρατηρεί ότι ο φυλακισμένος παραμένει υποκείμενο θεμελιωδών δικαιωμάτων και οι μόνες ρυθμίσεις που μπορεί να γίνουν θα αφορούν στη χρήση των δικαιωμάτων και όχι στον περιορισμό τους. Οι περιορισμοί των αναγνωρισμένων δικαιωμάτων και οι εξαιρέσεις από πλευράς σωφρονιστικού νομιμότητας μπορεί να γίνονται μόνο μετά από συνταγματική εξουσιοδότηση· διαφορετικά, μόνο ρυθμίσεις (για τη χρήση αυτών των δικαιωμάτων επιτρέπονται και όχι καταργήσεις).

Τέλος, ο Δασκαλάκης (1988, σελ. 36) προτείνει ως ρύθμιση θεσμικού χαρακτήρα την καθιέρωση μιας έννοιας σωφρονιστικής νομιμότητας με σαφή αναγνώριση στους κρατούμενους όλων των συνταγματικών δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται σε κάθε πολίτη, πλην αυτών που η άσκηση τους δεν συμβιβάζεται με το καθεστώς τους ως κρατούμενων (π.χ. ελευθερία κινήσεων στο χώρο).

Τα αποσπάσματα που αναφέρθηκαν, παρά τις διαφορές που παρουσιάζουν στη διατύπωσή τους,¹⁶ μπορούν να θεωρηθούν ότι έχουν κοινή συνιστώσα και κοινή πρόθεση. Όμως οι θέσεις αυτές:

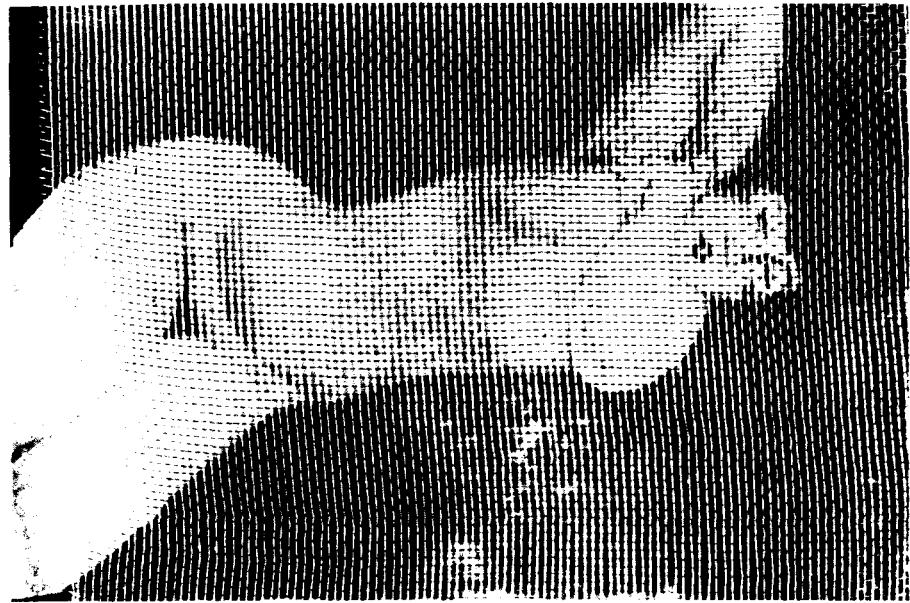
α. Αποδυναμώνονται και χάνουν οποιοδήποτε έρεισμα σε περίπτωση μελλοντικής αναθέρρησης των συνταγματικών διατάξεων στις οποίες στηρίζονται, αν ο αναθεωρητικός νομοθέτης δεχτεί ειδική ρύθμιση για την περίπτωση των καταδικασμένων σε στερητική της ελευθερίας ποινή. Επίσης δεν είναι υποστηρίζεται σε περιπτώσεις που συνταγματικά κείμενα και άλλα κείμενα αυξημένης τυπικής ισχύος;

– έχουν επιφυλαχθεί υπέρ του κοινού νομοθέτη που μπορεί να ρυθμίσει διαφορετικά κάποιο θέμα σε σχέση με τους καταδίκους, ή
– οητά διακηρύσσουν ότι η προστατευτική για τα ανθρώπινα δικαιώματα λειτουργία τους δεν αναφέρεται σε αυτούς.

Σε περίπτωση που υπάρξει παρόμοια εξέλιξη στο δικαιοθετικό χώρο (παρόμοιες ρυθμίσεις με επιφυλάξεις για τους κρατούμενους δεν είναι καθόλου σπάνιες διεθνώς), πού θα θεμελιώσουν οι υποστηρικτές της περιοριστικής άποψης την αντίθεσή τους, π.χ. στην επιβολή καταναγκαστικής εργασίας ή στη λογοχρισία των επιστολών ή σε άλλους περιορισμούς της επικοινωνίας των κρατουμένων,¹⁷

β. Δεν λαμβάνουν υπόψη ότι το ποινικό μέτρο της στέρησης της ελευθερίας με-

ταμορφώνεται κατά την έκτισή του σε σωφρονιστική λειτουργία: άσκηση ασφυκτικού ελέγχου με σκοπό την πειθάρχηση και καθυπόταξη του κρατουμένου σε συνθήκες που ευνοούν την αναπαραγωγή της εγκληματικότητας και συντελούν στη νομιμοποίηση του κρατικού κατασταλτικού

μηχανισμού (βλ. και Δημούλη, 1989, σελ. 52). Αν δεν συμβεί αυτή η «μεταμόρφωση», η φυλακή στερείται από τη βασική κοινωνική της λειτουργία, ουσιαστικά πάνε να είναι «φυλακή», γίνεται εργαλείο μη χρησιμοποιησμού. Έτσι, οι προσδοκίες ότι τα δικαιώματα των κρατουμένων θα εξασφαλιστούν στο πλαίσιο την καθεστώτος της κράτησης αποδεικνύονται αντιφατικές και εκτός πραγματικότητας.

Για να γίνει ακόμη πιο σαφές: σε περίπτωση που γίνεται δεκτή αυτή η άποψη στην καθαρή της μορφή, θα οδηγήσει στον απλό προσδιορισμό ενός χώρου στον οποίο θα εγκαθίστανται τα υπό περιορισμό της ελευθερίας τους άτομα. Μόνη επιτρεπτή επέμβαση, μόνος καταναγκασμός, θα είναι η λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων που θα καθιστούν αδύνατη ή έστω θα εμποδίζουν την έξοδο αυτών των ατόμων από τη συγκεκριμένη περιοχή. Δεν νοείται ούτε ύπαρξη κελιών, ούτε θαλάμων, ούτε κιγκλίδων, ούτε πτερύγων, ούτε προσαυλίων που κλειδώνουν εξωτερικά (δημιουργία πολλών μικρότερων φυλακών, σε διαδοχικά επίπεδα, δηλαδή ο σχηματισμός μιας εραρχίας χώρων που ο καθένας εγκλείεται μέσα στον άλλο: βλ. Μαραγκοπούλου-Τζαννετάκη, 1987, σελ. 210–212). Δεν νοείται ούτε υποχρεωτική συνδιαμονή με πρόσωπα που κάθε κρατούμενος απομικά δεν επιθυμεί. Ακόμη περισσότερο δεν νοούνται ειδικοί περιορισμοί από κανονισμούς στα θέματα των ωρών ύπνου και αφύπνισης, τον φαγη-

τού, της εργασίας, της διασκέδασης. Πρέπει να ισχύουν ακριβώς οι ίδιες συνθήκες με αυτές που ισχύουν στην ευρύτερη κοινωνία. Αναιρούνται λοιπόν όλοι οι εκείνοι οι οροί, που δίνουν στον τόπο εγκλεισμού (διαχωρισμό από την ευρύτερη κοινωνία) το χαρακτήρα του ως φυλακής.

Ο θεσμός της φυλακής δεν είναι δεκτικός αλλαγών τέτοιας έκτασης που να αναιρούν την κοινωνική του λειτουργία. Όσο υπάρχουν φυλακές, η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα συνεχίζεται: ανθρώπινα δικαιώματα και ποινή στερητική της ελευθερίας δεν μπορούν να συνυπάρξουν. Σε αυτό το πλαίσιο μόνη ειλικρινής και ρεαλιστική λύση είναι η κατάργηση των φυλακών. Εδώ πρέπει να γίνει σαφές ότι δεν προτείνω την άμεση και χωρίς προϋποθέσεις κατάργηση των φυλακών. Πιστεύω ότι για να επιτειχθεί αυτός ο (στρατηγικός) στόχος είναι απαραίτητο να αναληφθούν πρωτοβουλίες προς δύο τοινάχιστον κατευθύνσεις:

α. προς την ανάπτυξη ενός αγώνα για λήψη βραχιπρόθεσμων κοινωνικών μέτρων – προϋποθέσεων ευρύτερων δομικών αλλαγών του εξουσιαστικού, εκμεταλλευτικού και ανταγωνιστικού κοινωνικού συστήματος.

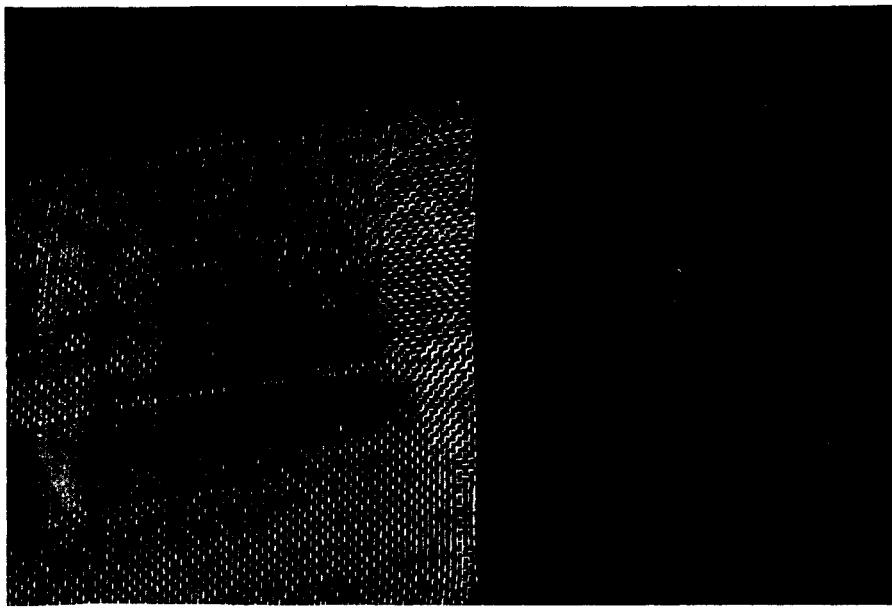
β. προς την ανάπτυξη πρακτικών φθοράς των θεσμού της φυλακής, με διαδικασίες που θα αποτρέπουν ή θα διακόπτουν τον εγκλεισμό σε κάθε είδους «σωφρονιστήρια».

Στο πλαίσιο της δεύτερης κατεύθυνσης αποκτά ιδιαίτερη σημασία η άποψη που

ναι σαν αυτή του ΚΜεΤΚ, ούτε διαδικασίες προώθησής τους, ίδιως αν είναι σαν αυτή με την οποία επιβλήθηκε ο ΚΜεΤΚ. Η λύση του προβλήματος δεν βρίσκεται ούτε στους εκπιγχρονισμούς (που μορφαία συνδέονται και με τις νέες τεχνολογίες και τις αόρατες τεχνικές ασφυκτικής

– ποιον τρόπο παρέμβασης θα επιλέξει (την άρθρωση ενός αυτόνομου αντεξουσιαστικού λόγου ή την αναπαραγώγη του κυρίαρχου λόγου της εξουσίας),
– ποιος θα είναι ο στρατηγικός της στόχος και πώς θα συνδυάζεται με τους τακτικούς χειρισμούς.

Ο ακαδημαϊκός χώρος μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά σε αυτή την υπόθεση, ίδιως με την κατανόηση και την ανάδειξη του προβλήματος. Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί, π.χ., τα μαθήματα των πανεπιστημακών δασκάλων που αναφέρονται στα δικαιώματα των κρατουμένων και στην κατάσταση των φυλακών να διεξάγονται έξω από τους τοίχους των φυλακών και να προσλαμβάνουν μορφή «αντισφρονιστικής» διαμαρτυρίας, μετατρέπομένα σε κοινωνικά γεγονότα από τυπικές ακαδημαϊκές διαλέξεις. ■

προτείνειν τον περιορισμό του περιεχομένου της στερητικής της ελευθερίας ποινής κατά την έκτισή της, με μόνο κριτήριο τις διατάξεις αυξημένης τυπικής ισχύος: μπορεί να συμβάλει στη διεκδίκηση ενός γενικού δικαιώματος κάθε κρατουμένου καταδίκου να αρνείται να υποβληθεί στο στερητικό της ελευθερίας του ποινικό μέτρο, όταν οι όροι κράτησης (νομικοί και πραγματικοί) συνιστούν παραβίαση κατοχυρωμένων δικαιωμάτων του, ή ενός ειδικού δικαιώματος να ξητά διακοπή της έκτισης της ποινής και απόλυτη από τη φυλακή, όταν κατά τη διάρκειά της δημιουργηθούν τέτοιοι προσβλητικοί για τα κατοχυρωμένα δικαιώματά του όροι.

Όλα αυτά προτείνονται σε συμφωνία με το σκεπτικό του Μανιτάκη, 1987, σελ. 55: «η πάλη μέσα από το δίκαιο δεν είναι ποτέ αμελητέα, όσο μικρή αποτελεσματικότητα και αν εμφανίζει. Ο αγώνας που στρέφεται κατά της εξουσίας και κατά κάθε μορφής εξουσίασης, έχει και μια ώψη νομική, επειδή η εξουσία ασκείται πάντα με τη μορφή Δικαίου. Το Δίκαιο δεν είναι απλώς ένα όγρανο στα χέρια της κυριαρχης τάξης, ούτε ένα μέσο μόνο με το οποίο συγκαλύπτεται η βία και η εκμετάλλευση. Είναι ταυτόχρονα και μέσο υπεράσπισης και διεκδίκησης, και άρα πάλης των εξουσιαζομένων...».

Για να δημιουργηθούν οι αναγκαίοι όροι-προϋποθέσεις μιας ουσιαστικής εξέλιξης προς την επίλυση του σωφρονιστικού προβλήματος, δεν αρκούν ούτε νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, ιδίως αν εί-

πιρακούλοι θητησης που εξασφαλίζουν στην εξουσία,¹⁸ ούτε στους εκδημοκρατισμούς (που συνεπάγονται τη φιλελευθεροποίηση του σωφρονιστικού συστήματος στην κατεύθυνση μιας πιο συγκαλυμμένης καταπίεσης), ούτε στους εξανθρωπισμούς (που συντελούν στη δημιουργία συνθηκών μιας πιο ευπρεπισμένης ετερο-προγραμματισμένης διαβίωσης),¹⁹ ούτε στους εξορθολογισμούς (που μετατρέπουν την αγωνιώδη αναζήτηση λύσης ενός κοινωνικού προβλήματος σε υπολογιστική εργασία εκτίμησης της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας μέτρων που δοκιμάζονται σε ανθρώπους).

Εκείνο που χρειάζεται, κατά τη γνώμη μου, είναι ένα πλάνο δράσης με το οποίο θα επιδιωχθεί η κινητοποίηση του ενδιαφέροντος των κοινωνικών δυνάμεων, ώστε να αναλάβουν πρωτοβουλίες για παρεμβατικές ουσιαστικές ενέργειες. Θεωρώ απαραίτητη τη συγκρότηση και δραστηριοποίηση μιας συντονισμένης πρωτοβουλίας, μιας κίνησης που θα διαμορφώσει και θα πρωθήσει συγκεκριμένες κοινωνικές παρεμβάσεις. Μερικά από τα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπίσειν μια τέτοια πρωτοβουλία είναι:

- με βάση ποιο πρότυπο (κάθετο – ιεραρχικό ή οριζόντιο – συνεργατικό) θα οργανωθεί,
- από ποιονς θα στελεχωθεί και πώς θα εξασφαλίσει τη συμμετοχή των ίδιων των κρατουμένων,
- ποιες μορφές παρέμβασης θα πρωθήσει,

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η προτίμηση του όρου «γενικές» αρχές (αντί κάποιου άλλου: π.χ. «βασικές» ή «θεμελιώδεις») δηλώνει κατά την άποψή μου πρόθεση να αποκλείστε η πιθανότητα διαμόρφωσης κάποιων συμπληρωματικών αξιωμάτων, ικανών να καλύψουν δευτερευόντως κάποια πιθανά κενά.
- 1a. Μπορεί φυσικά να υποστηριχτεί και η άποψη ότι το πρώτο κεφάλαιο του κώδικα δεν αποτελεί τύπο περισσότερο από «βιτρίνα», που προτάσσεται για τη δημιουργία εντυπώσεων στον επιπλόαιο και βιαστικό αναγνώστη (βλ. Αλεξιάδη, 1983, σελ. 60), ενώ η εικόνα αλλοιώνται όσο προχωρεί κανείς στην εξέταση των υπολοιπών διατάξεων. Η αποδοχή αυτής της σκέψης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι συντάξεις κάθε παρόμοιου κειμένου είναι πρόθυμοι να το καταστήσουν ευπρόσδιλητο σε κάθε προσπάθεια κριτικής, κίνδυνο που νομίζω ότι τουλάχιστον η νομοπαρασκευαστική επιτροπή δεν ήταν πρόθυμη να αναλάβει. Από την άλλη πλευρά, θα προσπαθήσω να δείξω ότι είτε περι «βιτρίνα» πρόκειται είτε περι σοφαρών διακηρύξεων, το λογικό οικοδόμημα που συνιστούν οι γενικές αρχές του ΚΜεΤΚ είναι σαθρό και το περιθώριο αντοχής του σε κραδασμούς πολύ μικρό.
2. Τα πρακτικά αυτά δεν έχουν γίνει ως τώρα αντικείμενο επεξεργασίας. Πρόκειται για κείμενα που τα μέλη της νομοπαρασκευαστικής επιτροπής δεν έχουν διορθώσει και επικυρώσει. Για το λόγο αυτό παρατίθενται με επιφύλαξη.
3. Όμως, σε άλλα σημεία του κειμένου αποκτούσε τελείως διαφορετική σημασία (βλ. Αλεξιάδη, 1988, σελ. 105 – 106).
4. Βλ. σχετική προβληματική σε Παρασκευόπουλο (1987, σελ. 66 – 83) όπου ο παραδοσιακός χαρακτηρισμός της ποινής ως κακού και των μέτρων ασφαλείας ως μέτρων φυσικής προφύλαξης της κοινωνίας θεωρείται ως μη λυσιτελής, αφού ο-

- δηγεί σε σύγκριση επεργογενών μεγεθών (φύστης αφ' ενός, σκοπού αφ' ετέρου) και προτείνεται ως ασφαλέστερο έρευνα η φύση των δύο κυρώσεων, επειδή οι σκοποί συχνά μπορούν να διαψεύδονται ή και να συγκαλύπτονται: η ακούσια στέρηση της ελευθερίας γίνεται πάντα αισθητή ως δεινό και από αυτή την άποψη ποινή και μέτρο ασφαλείας δεν διαφέρουν. Η παρατήρηση αυτή νομίζω ότι δικαιώνεται από την πραγματικότητα (βλ. και Σκαραγκά, 1987, σελ. 133 – 134). Πάντως, ο συγγραφέας σε πιο πρόσφατη εργασία του, ότου διαπραγματεύεται την ελαχιστοποίηση του «δεινού» ως σημείο της ποινής στο πλαίσιο της φιλελεύθερης – εγγυητικής λειτουργίας της (βλ. Παρασκευόπουλο, 1989), θεωρεί ότι η επίγνωση του σκοπού διευκολύνει τη διάγνωση της φύσης και αντίστροφα, και ότι τόσο ο σκοπός όσο και η φύση πρέπει να αποτελούν αντικείμενο ανάλυσης. Ο Αλεξιάδης (1982, σελ. 31 – 32) σχολιάζοντας τον παραδοσιακό ορισμό της ποινής ως κακού, διατυπώνει την άποψη ότι ο χαρακτηρισμός της φύσης ενός μέτρου δεν μπορεί να κρίνεται από το «αίσθημα» που προκαλεί η εφαρμογή του, αλλά με μόνο κριτήριο τα αποτελέσματα που επιφέρει, και θεωρεί ότι «στον ορισμό της ποινής δεν έχουν καμία θέση οι χαρακτηρισμοί καλό – κακό, αλλά αν επιμένει κανείς να δώσει κάποιο χαρακτηρισμό θα πρέπει να τον επιλέξει μεταξύ των αντιθέτων κατάλληλο – ακατάλληλο, πρόσφορο – απρόσφορο». Κατά τη δική μου γνώμη το κρίσιμο στοιχείο είναι ο καταναγκαστικός χαρακτήρας του (οποιουδήποτε) μέτρου, η συστατική του «ικανότητα» βίαιης επιβολής, ανεξάρτητα από το αν το πρόσωπο που κάθε φορά υποβάλλεται στο μέτρο αντιδρά δυναμικά ή παθητικά, θετικά ή αρνητικά στην επιβολή του.
5. Η υποχρεωτικότητα μπορεί να προκύπτει και εξ αντιδιαστολής:
- α. από τη ρητή θέσπιση δικαιώματος επιμόρφωσης – ενημέρωσης (ά. 43 παρ. 1),
 - β. από τον προαιρετικό χαρακτήρα της θρησκευτικής αγωγής (ά. 44 παρ. 1) και μόνον αυτής.
6. Βλ. Δασκαλάκη, 1981, σελ. 75, κατά τον οποίο ως αγωγή νοείται η γραμματική μόρφωση, η επαγγελματική κατάρτιση, η θηλική και θρησκευτική διαπαιδαγώγηση. Κατά τον Πανούση (1989, σελ. 109), ο όρος «αγωγή» εμπεριέχει το στοιχείο της επίδρασης και του εμποτισμού και υποχρεωτικά παραπέμπει σε αλλαγή χαρακτήρα ανθρώπων με αντικοινωνική συμπεριφορά ή σε απόκτηση καλών τρόπων και αποδοχή κοινωνικών προτύπων ή και σε υποχρεωτική εφαρμογή προγραμμάτων μεταχείρισης για τη διόρθωση στοιχείων της προσωπικότητας. Για τους λόγους αυτούς προτιμά τον όρο «εκπαίδευση». Όμως, στον KMεΤΚ η εκπαίδευση δεν υπάγεται στην αγωγή σε στενή έννοια ενώ αποτελεί απλώς στοιχείο του ευρύτερου περιεχομένου της ίδιας, σελ. 187, παρατηρεί ότι ο νομοθέτης με το τελικό «προϊόν» της διαδικασίας διαπαιδαγώγησης (= εσωτερίκευση κυρίων θητικών κανόνων: Λαμπροπούλου, 1987, σελ. 117) αναταράγει το στερεότυπο του ανεύθυνου και εξαρτημένου
- νου εγκληματία, που δεν μοιάζει να συμβαδίζει με τη σύγχρονη εγκληματικότητα και τους εκπροσώπους της].
7. «Όρος με φανερές επιδράσεις από τη σχολή της νέας κοινωνικής άμυνας: Δασκαλάκης, 1981, σελ. 12 – 13; 33, Αλεξιάδης, 1982, σελ. 27, Σπινέλλης, 1984, σελ. 20, Κουράκης, 1985, σελ. 238, Παπαδάτος, 1973, σελ. 74.
8. Βλ. και Τσαλίκογλου, 1989, σελ. 180 – 181, Λαμπροπούλου, 1986, σελ. 420 επ. Την εισαγωγή του προτύπου τροποποίησης συμπεριφοράς στην Ελλάδα έχει εισηγηθεί ο Φωτάκης, 1980, σελ. 168 επ., ενώ ένα μικτό αναμορφωτικό – εκπαιδευτικό πρότυπο προτείνει ο Φίλιας, 1989, σελ. 165 – 167.
9. Ο ίδιος προσθέτει: αποδείχτηκε πως η φυλακή δεν είναι και δεν μπορεί να γίνει, όσο και αν μεταρρυθμιστεί, θεσμός αγωγής (Παπάς, 1986, σελ. 104). Η μεταρρύπη της σε ίδρυμα «μεταχείρισης» υπήρξε ευσεβής ανεκπλήρωτος πόθος γιατί εκτός των αδιναμών που παρουσιάζουν αυτές οι προστάθειες (βλ. Λαμπροπούλου, 1987, σελ. 116 – 117), αντιμετωπίζουν και την αντίσταση των κρατουμένων, που αρνούνται την αυθαίρετη αντικειμενοποίησή τους. Ο μόνος ρόλος που μπορεί να διαδραμάτισει ικανοποιητικά η φυλακή είναι η φρούρηση και η εξουδετέρωση (βλ. Τσαλίκογλου, 1989, σελ. 162 – 171).
10. Παρέμβαση που έφτασε σε τόσο έντονες θεραπευτικές υπερβολές, ώστε (συνδυαζόμενη με τα απογοητευτικά αποτελέσματα των προγραμμάτων βελτιωτικής μεταχείρισης) να προκαλέσει αντιδράσεις για μια επιστροφή σε πρότυπα τιμητικής – ανταποδοτικής – προληπτικής αντιμετώπισης των εγκληματών. Η παρακαμή του ιδεώδους της αναμόρφωσης (rehabilitative ideal) συνοδεύτηκε από την άνοδο του ιδεώδους της δίκαιαις ανταπόδοσης (just deserts – justice model). Έτσι, οι φυλακές αναγνωρίζονται ως κοινωνική αναγκαιότητα και υποστηρίζεται η μείωση της διακριτικής ευχέρειας του δικαστή στην επιμέτρηση της ποινής, η εγκατάλειψη της υποχρεωτικής ιδρυματικής μεταχείρισης και η κατάργηση ή ο δραστικός περιορισμός της απόλυτης με δρόμου (βλ. σχετικά MacNamara, 1978, σελ. 9 – 17, και συνολική εκτίμηση και κριτική του προτύπου δικαιοσύνης σε Hudson, 1987).
11. Βλ. ίδιως Τσαλίκογλου, 1989, σελ. 184 – 195 και (για τις ειδικές συνθήκες ψυχολογικής πίεσης που παράγονται στις φυλακές Johnson – Toch, 1982).
12. Παρά το ότι επισημαίνεται η ανάγκη ένα νομοθέτημα που ρυθμίζει τα θέματα της έκτισης των ποινών κατά της ελευθερίας να περιλαμβάνει όσο το δυνατό πιο λεπτομερείς οινδιμίες, ο KMεΤΚ καταφέγγει σε ρευστά και εξαιρετικά υποκειμενικά και επιφανή κριτήρια όπως η τάξη και η ασφάλεια (Αλεξιάδης, 1988, σελ. 102, Μπάκας, 1988, σελ. 134).
13. Ο «κίνδυνος ανάμειξης απότομων με ριζικά αντίθετα χαρακτηρολογικά στοιχεία» είναι πανταχού παρών στην καθημερινή ζωή. Αν γίνει δεκτή αυτή η λογική, καθένας μας πρέπει να κυκλοφορεί χλεισμένος σε προστατευτικό κέλυφος για να αποφύγει τις ενδεχόμενες δυσμενείς επιδράσεις του περιβάλλοντός του! Οι επιδράσεις, που πραγματικά μπορεί να προκαλούνται από τη συμβίωση μεταξύ των κρατουμένων, δεν οφείλονται στη δύναμη του «κακού κρατούμενου» να παρασύρει τον «καλό κρατούμενο», αλλά στις συνθήκες της κράτησης που δημιουργούν αδιέξοδους περιορισμούς και ανεκπλήρωτες ανάγκες. Φυσικά, γι' αυτό δεν ευθύνονται οι κρατουμένοι (άλλο θέμα το ότι ορισμένοι από αυτούς επωφελούνται, συνήθως με τις ευλογίες της σωφρονιστικής υπηρεσίας, αφού διευκολύνεται το φυλακτικό της έργο).
14. Βλ. Morlok, 1989, όπου αναφέρονται οι εξής (επιπλέον) θεωρητικές κατασκευές για τη δικαιολόγηση των προσβολών των δικαιωμάτων των κρατουμένων: η σχέση εξαιρετικού καθεστώτος (η προσβολή τελεί υπό την τυπική προϋπόθεση της εξουσιοδότησης από το νόμο) και η έννοια των ενυπαρχόντων στο Σύνταγμα ορίων (σε περιπτώσεις σύγκρουσης μεταξύ περισσοτέρων κατοχυρωμένων δικαιωμάτων). Βλ. ακόμη Αναγνωστάκη, 1978, σελ. 99 – 102 (πράθεση απόψεων για τη δικαιολόγηση του σωφρονισμού και τη σχέση κρατουμένων – σωφρονιστικής υπηρεσίας).
15. Αν και ο όρος «βελτίωση» χρησιμοποιείται μόνο μία φορά και αναφέρεται στους νέους (από απόψη ηλικίας: μέχρι 25 ετών) κρατουμένους, ο συνδυασμός του περιεχομένου της μεταχείρισης και του σκοπού της εκτέλεσης επιτρέπει αυτόν το χαρακτηρισμό. Επίσης παρατηρείται προσπάθεια για τον περιορισμό της χρήσης των όρων «σωφρονιστικός – σωφρονισμός», που χρησιμοποιούνται σπάνια, με πιο «χαραγμένες» περιπτώσεις το χαρακτηρισμό της προστάμενης διοικητικής αρχής ως σωφρονιστικής στο ά. 5 παρ. 2 και (κυρίως) το χαρακτηρισμό της μεταχείρισης ως σωφρονιστικής και μετασωφρονιστικής, κατά τον προσδιορισμό των καθηκόντων του εγκληματολόγου στο ά. 112.
16. Οι διαφορές αυτές δεν είναι μόνο τυπικές, πράγμα που φαίνεται μόνο αν εξεταστούν ενταγμένες στα κείμενα από τα οποία προέρχονται: έτοι. π.χ., ο Πανούσης αποδέχεται την ειδική λειτουργική σχέση που ο Αλεξιάδης απορρίπτει, ενώ ο Δασκαλάκης έχει ως αφετηρία της πρότασής του όχι τα δικαιώματα των κρατουμένων, αλλά την ανάγκη ιδεολογικής μεταρρύθμισης της φυλακής προς την κατεύθυνση της κοινωνικοποίησής της. Τέλος ο Μανιτάκης, 1987, σελ. 57, είχε διατυπώσει την άποψή του για πρώτη φορά, με τρόπο που έδειχνε ότι αποδέχεται «σύμφυτους περιορισμούς» στην άσκηση των ατομικών ελευθεριών, που προκύπτουν από τη φυλάκιση κ.λπ.
17. Θα προσπαθήσω να προτείνω ένα επιχείρημα, που μπορεί να προβληθεί και στην παρόντα κατάσταση απούσιας συνταγματικών επιφυλάξεων. Κάθε περιορισμός ενός δικαιώματος δεν είναι μονοδόρομος: δεν περιορίζονται μόνο τα δικαιώματα των κρατουμένων, αλλά και τα δικαιώματα των κρατουμένων, αλλά και τα δικαιώματα ενός ευρύτατου κύκλου προσώπων, που δεν υπόκεινται σε κανένα ποινικό μέτρο. Και αν τα δικαιώματα των κρατουμένων δεν κρίνονται άξια κατοχύρωσης και

- προστασίας, πώς αντιμετωπίζεται το θέμα από την πλευρά των αντίστοιχων δικαιωμάτων όλων των άλλων (φίλων, συνεργατών, συγγενών κ.λπ.) που θίγονται εξίσου βάναυσυ;
- 18. Εξάλλου «εκσυγχρονισμός» δεν σημαίνει απαραίτητα καλύτερευση: εξαρτάται από το ποιος, πώς και γιατί εκσυγχρονίζεται (Αναγνωστόπουλος, 1988, σελ. 27).
 - 19. Αφού η ίδια η ήπαρξη της φυλακής είναι μια ανεπανόρθωτη προσβολή σε κάθε μορφή ανθρωπισμού (Ντυράς – Λεβύ, 1987, σελ. 24).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Αλεξάνδρης Σ.

- 1982: *Η προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων στο «έλάχιστο πρόδρομα» του κινήματος κοινωνικής άμυνας*, Νομικές Μελέτες ΕΔΠ/ΔΠΘ, III, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- 1983: *Προς αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- 1986: «Η μεταχείριση των κρατουμένων και ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας», *Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης*, τ. 5 – 6, σελ. 3 επ.
- 1988: «Εκθεση παραποτήσεων στο «Σχέδιο Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων»», στο: *Ο Νέος Σωφρονιστικός Κώδικας*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
- 1989: *Η σωφρονιστική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα. Μια χαμένη ευκαιρία*, εισήγηση στην Ελληνογερμανική Συνάντηση Ποινικού Δικαίου με θέμα «Προβλήματα της Ποινικής Καταστολής και του Ποινικού Σωφρονισμού, Κομοτηνή, 16 – 17 Μαρτίου (υπό έκδοση).
- 1989a: *Εισήγηση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου κατά τη διάρκεια της στρεγητικής της ελεύθεριας ποινής*, στο 42ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας με θέμα *Η στρέψη της ελεύθεριας στα πλαίσια των ποινικών συστήματος από την άποψη των δικαιωμάτων των ανθρώπων*, Αθήνα, 18 – 22 Δεκεμβρίου (υπό έκδοση).

Αναγνωστάκης Σ.

- 1978: *Σωφρονιστικό Δίκαιο*, Γενικό μέρος, Θεσσαλονίκη.
- 1984: «Τα δικαιώματα των κρατουμένων και η προστασία τους (και η ελληνική πραγματικότητα)», *Νομικό Βήμα*, 32, σελ. 1.473 επ.

Αναγνωστόπουλος Γ.

- 1988: «Ανοιχτός διαγωνισμός για κλειστή φυλακή», *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 23, σελ. 27 επ.

Bean Ph.

- 1976: *Rehabilitation and Deviance*, Routledge and Kegan Paul, London.

Bemmann G.

- 1989: *Η έκτιση της ποινής στο κοινωνικό κράτος δικαίου*, εισήγηση στην Ελληνογερμανική Συνάντηση Ποινικού Δικαίου με θέμα «Προβλήματα της Ποινικής Καταστολής και του Ποινικού Σωφρονισμού, Κομοτηνή, 16 – 17 Μαρτίου (υπό έκδοση).

Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου Α.

- 1987: *Η επιμέτρηση της ποινής από εγκληματολογική άποψη*, Πρακτικά Α' Πανελλήνιου Συνεδρίου Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, Αφοί Σάκκουλας, Αθήνα.
- 1989: *Γενική εισήγηση στο 42ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας με θέμα *Η στρέψη της ελεύθεριας στα πλαίσια των ποινικών συστήματος από την άποψη των δικαιωμάτων των ανθρώπων**, Αθήνα, 18 – 22 Δεκεμβρίου (υπό έκδοση).

Chapman D.

- 1968: *Sociology and the Stereotype of the Criminal*, Tavistock, London.

Council of Europe

- 1983: *Custody and Treatment of Dangerous Prisoners*, Strasbourg.

Δασκαλάκης Η.

- 1981: *Η μεταχείριση των εγκληματία*, α. Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- 1988: «Ο θεομός της φυλακής», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 68A, σελ. 32 επ.
- 1988a: «Οι επιστημονικές τάσεις έναντι του προβλήματος της φυλακής», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 68A, σελ. 38 επ.

Δημόπουλος Χ.

- 1989: Παρέμβαση στην Ελληνογερμανική Συνάντηση Ποινικού Δικαίου με θέμα *Προβλήματα της Ποινικής Καταστολής και του Ποινικού Σωφρονισμού*, Κομοτηνή, 16 – 17 Μαρτίου (υπό έκδοση).

Δημούλης Δ.

- 1989: «Από τη διγαμία στην αναπαραγώγη του κοινωνικού κεφαλαίου (η ποινική καταστολή στο αστικό κράτος)», *Θέσεις*, 29, σελ. 39 επ.

Ευαγγελάτος Δ.

- 1988: «Κατευθυντήριοι άξονες του Σχεδίου του νέου Σωφρονιστικού Κώδικα – Ειδική αναφορά στην εργασία των κρατουμένων», στο: *Ο Νέος Σωφρονιστικός Κώδικας*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.

Hudson B.

- 1987: *Justice Through Punishment. A Critique of the «Justice» Model of Corrections*, St. Martin's Press, New York.

Johnson R. – Toch H. (eds)

- 1982: *The Pains of Imprisonment*, Sage.

Jones H. (ed)

- 1981: «Punishment of Correction?» στο: *Society Against Crime*, Penguin.

Kaiser G. (απόδ. Λ. Κοτσαλή)

- 1982: «Σκόπιμη ποινή και ανθρώπινα δικαιώματα», *Ποινικά Χρονικά*, ΛΒ, σελ. 833 επ.

Κόγκαν Β. (μτφ. Η. Πέπλα)

- 1988: «Ποινή: Προβλήματα ουμανισμού» στο: *Ζητήματα εγκληματολογικού προβληματισμού στη Σοβιετική Ένωση*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.

Kouvarakis N.

- 1985: *Ποινική καταστολή*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.

Λαμπροπούλου Ε.

- 1986: «Είναι η φυλακή κλειστό σύστημα», *Ποινικά Χρονικά*, ΛΣΤ, σελ. 419 επ.
- 1987: «Οι λειτουργίες της θεσμού της φυλακής», *Έγκλημα και Κοινωνία*, Α, σελ. 113 επ.

- 1988: «Συμβολή στις ιστορικές και ιδεολογικές συνιστώσες του όρου «μεταχείριση» του σχεδίου του Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων (1987)», *Ποινικά Χρονικά*, σελ. 161 επ.

Lenckner Th. (απόδ. Λ. Κοτσαλή)

- 1982: «Ποινική δίκη και κοινωνικοποίηση εγκληματιών», *Ποινικά Χρονικά*, ΛΒ, σελ. 1 επ.

MacNamara D.

- 1978: «The Medical Model in Corrections» στο: *Incarceration των D. MacNamara – F. Montanino (eds)*, Sage, σελ. 9 επ.

Μάνεσης Α.

- 1982: *Συνταγματικά δικαιώματα*, α, Ατομικές ελευθερίες, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.

Μανιτάκης Α.

- 1987: «Τα συνταγματικά δικαιώματα των φυλακισμένων», *Πολίτης*, 75, σελ. 54 επ.
- 1989: «Τα συνταγματικά δικαιώματα των κρατουμένων και η δικαστική προστασία τους», *Ποινικά Χρονικά*, ΛΘ, σελ. 161 επ.

Μαραγκοπούλου Α. – Τζαννετάκης Χ.

- 1987: «Αντικείμενα και χώρος σε ολοκληρωτικά ιδρύματα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 67, σελ. 206 επ.

Μαργαρίτης Α. – Παρασκευόπουλος Ν.

- 1984: *Θεωρία της ποινής*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.

McConville S. (ed)

- 1975: *Future Prospects of Imprisonment in Britain* στο: *The Use of Imprisonment*, Routledge and Kegan Paul.

Morlok M.

- 1989: *Ποινικός σωφρονισμός και ατομικά δικαιώματα*, εισήγηση στην Ελληνογερμανική Συνάντηση Ποινικού Δικαίου με θέμα «Προβλήματα της Ποινικής Καταστολής και του Ποινικού Σωφρονισμού», Κομοτηνή, 16 – 17 Μαρτίου (υπό έκδοση).

Μπάκας Χ.

- 1988: «Συγκριτική εξέταση θεμελιώδων θεσμών του Σχεδίου Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων» στο: *Ο Νέος Σωφρονιστικός Κώδικας*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.

Nτυράς Μ. – Λεβύ Τ. (μτφ. Α. Γρηγοριάδου – Β. Κολώνας)

- 1987: «Ένας καταραμένος κόσμος», *Εντευκτήριο*, 1, σελ. 22 επ.

Πανούσης Γ.

- 1978: *Η εξατομίκευση της κυρώσεως στο γαλλικό δίκαιο*, Διογένης, Αθήνα.
- 1983: *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- 1985: *Οι κοινωνικές σχέσεις ως αναγκαίοι όροι της εγκληματογένεσης*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- 1987: «Το νομοσχέδιο για το Σωφρονιστικό Κώδικα», εισήγηση σε εκδήλωση της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, 23 Νοεμβρίου (αδημοσίευτο).
- 1989: *Η σωφρονιστική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.

Παπαδάτος Π.

- 1973: *Γενικά αρχαί της συγχρόνου ορθολογικής και ανθρωπιστικής αντεγκληματικής πολιτικής*, I, Αθήνα.

Παππάς Β.

- 1986: *To ποινικό πρόβλημα*, Αφοί Σάκκουλα, Αθήνα.

Παρασκευόπουλος Ν.

- 1987: *Φρόνημα και καταλογισμός στο ποινικό δίκαιο*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
- 1989: *Η ελαχιστοποίηση του «δεινού», ως σκοπός της ποινής, εισήγηση στην Ελληνογερμανική Συνάντηση Ποινικού Δικαίου με θέμα «Προβλήματα της Ποινικής Καταστολής και του Ποινικού Σωφρονισμού»*, Κομοτηνή, 16 – 17 Μαρτίου (υπό έκδοση).

Πασουκάνης Ε. (μτφ. Α. Χριστόπουλος – M. Ζορμπά)

- 1985: *Μαρξισμός και δίκαιο*, Οδυσσέας.

Ράουτερ Ε. (μτφ. Δ. Κούρτοβικ)

- 1982: *Η κατασκευή υπηκόων*, Αιγάλεως.

Σεράσης Τ.

- 1990: «Το σωφρονιστικό άλλοθι. Το ιδεώδες

της επανακοινωνικοποίησης», *Σύγχρονα Θέματα* (υπό έκδοση).

Σκαραγκάς Δ.

- 1987: «Ο ακαταλόγιστος έγκλειστος ψυχασθενής. Ποινικός ή ψυχιατρικός έγκλειστος;» *Έγκλημα και Κοινωνία*, Α, σελ. 133 επ.

Σπινέλλης Δ.

- 1984: *Εισαγωγή στις ποινικές και εγκληματολογικές επιστήμες*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα–Κομοτηνή.

Τσαλίκογλου Φ.

- 1989: *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- 1988: *Συνταγματικό Δίκαιο*, Γ. Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι. Γενικό Μέρος, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα–Κομοτηνή.

Τσάτσος Δ.

- 1988: *Συνταγματικό Δίκαιο*, Γ. Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι. Γενικό Μέρος, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα–Κομοτηνή.

Φίλιας Β.

- 1989: *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

Φουκώ Μ. (μτφ. Κ. Χατζηδήμου – I. Ράλλη)

- 1989: *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, Ράππας.

Φωτάκης Ν.

- 1980: *Ποινή, τροποποίηση της συμπεριφοράς και κοινωνική αναπροσαρμογή*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα–Κομοτηνή.

Χάιδου Α.

- 1990: «Κριτικές παρατηρήσεις πάνω στον Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων», *Σύγχρονα Θέματα* (υπό έκδοση).

Zellick G.

- 1975: «Prisoners and the Law» στο: *The Use of Imprisonment* του S. McConville (ed), Routledge and Kegan Paul.